

МЕТОДОЛОГИЈА
СТАТИСТИКЕ УМРЛИХ
МЕТОДОЛОШКО УПУТСТВО
2008

Издавач: Агенција за статистику Босне и Херцеговине,
Босна и Херцеговина, Сарајево, Зелених беретки 26
Publisher: Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina,
Bosna and Herzegovina, Sarajevo, Zelenih beretki 26

Штампа: „Штампатија Фојница“ д.о.о Фојница, Горњевакуфска 13
Printed by: „Štampatija Fojnica“ d.o.o Fojnica, Gornjevakufska 13

Одговара: Зденко Милиновић, директор
Person responsible: Mr Zdenko Milinović, director

Уредила: Нора Селимовић, шеф одсјека за становништво и регистре
Editor: Ms Nora Selimović, head of department for population and register

Лекторисала: Зинаида Лакић
Language Editor: Zinaida Lakić

Технички уредио: Азиз Врето
Design and pre-press: Aziz Vreto

**Молимо кориснике Билтена да приликом употребе података обавезно
наведу извор**
Users are kindly requested to state the source

С А Д Р Ж А Ј

ПРЕДГОВОР.....	4
У В О Д.....	5
1. ПРАВНИ ОСНОВ ИСТРАЖИВАЊА СТАТИСТИКЕ УМРЛИХ.....	7
1.1. Извори података.....	7
1.2. Закон о матичним књигама Босне и Херцеговине.....	11
1.2.1. Матична књига умрлих.....	12
1.2.2. Заједничке одредбе уписа у матичне књиге.....	14
1.2.3. Правилник о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти.....	15
1.2.4. Начин издавања потврде о смрти	17
2. МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВИ.....	16
2.1. Циљ истраживања	18
2.2. Предмет истраживања и јединице посматрања	18
2.3. Дефиниције, објашњења и међународне препоруке	19
2.3.1. Међународне препоруке	19
2.3.2. Садржај података статистике умрлих, дефиниције и, објашњења	21
3. ОРГАНИЗАЦИЈА И ПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА.....	40
3.1. Обухват	40
3.2. Територијална организација	40
3.3. Учесници истраживања	41
3.4. Рокови за прикупљање, обраду и дисеминацију података	41
4. ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА	42
5. МЕТОДЕ ЗА ИЗРАЧУНАВАЊЕ ОСНОВНИХ ДЕМОГРАФСКИХ ПОКАЗАТЕЉА.....	42
ПРИЛОГ 1: СПИСАК ПУБЛИКАЦИОНИХ ТАБЕЛА ЗА НИВО БИХ..	57
6. ЛИТЕРАТУРА	61

ПРЕДГОВОР

Ова методологија садржи законске основе, међународне препоруке, циљ, предмет и дефиниције за истраживање о умрлим, методе за израчунавање основних демографских показатеља, те организацију спровођења истраживања.

Методологија је терминолошки и садржајно усклађена са законским основима Закона о матичним књигама, позитивним прописима везаним за ово подручје рада, те препорукама Уједињених нација и Европске агенције та статистику (EUROSTAT), потребама за подацима виталне статистике за Босну и Херцеговину, као и међународним захтјевима.

Ова методологија намијењена је првенствено статистичарима који учествују у методолошким припремама и прикупљању статистичких података ради бољег разумијевања и лакше примјене међународних стандарда у редовним статистичким истраживањима. Такође је намијењена корисницима статистичких података ради исправне анализе и интерпретације добијених резултата.

На крају ове методологије, у прилогу су дати кодекси – шифарници, који се користе у статистици умрлих, као и списак сета обавезних табела за ниво Босне и Херцеговине.

ДИРЕКТОР

Зденко Милиновић

У В О Д

Демографија као наука о становништву проучава све законитости и тенденције у промјенама, узроке промјена и елементе који утичу на промјене структуре становништва.

Статистика становништва односи се на нумеричке податке о становништву засноване на посматрању односно прикупљању, обради, прегледању ради елиминације неконзистентности или неподударности, табелирања према одређеним класификацијама или груписања података према различитим групама, публикавања те дисеминације података на други начин.

Статистика становништва уједно означава методе квантитативне анализе података о становништву, односно начина прикупљања и презентације статистичких информација о становништву.

Статистика становништва уопштено се презентује појмом географске дистрибуције становништва с обзиром на његову разнолику структуру.

Основна статистичка јединица посматрања у статистици становништва је појединац или особа. Становништво је скуп састављен од различитих појединаца, па структура односно састав становништва према неком обиљежју значи и подјелу фреквенција према модалитетима тог обиљежја.

Промјене структуре становништва одређеног подручја су под утицајем компонената природног (наталитет и морталитет) и механичког (имиграција и емиграција) кретања становништва, а при томе вриједи и обратно.

Систем виталне статистике дефинише се као укупан процес прикупљања података при тзв. грађанским евиденцијама (административни извори података) или пописивању који се односи на специфичне виталне догађаје, зависно од законодавства поједине државе (рођења, усвојења, вјенчања, разводе или поништења брака, смрти и сл.), карактеристика тих виталних догађаја, односно од особа на које се ти витални догађаји односе, те на обраду, контролу, анализу и дисеминацију тих података у статистичком облику.

Систем виталних догађаја треба бити свеобухватан, тј. треба укључити све виталне догађаје на свакој географској територији (територијалне јединице) те у свакој популационој групи на нивоу једне државе.

Витална статистика је основни извор података који се користи за проучавање промјена у природном кретању становништва и његовом развоју као динамици кретања репродукције становништва.

Евиденција виталних догађаја може се дефинисати као евиденција која се односи на појединца (поједино лице) од његовог рођења до краја живота, укључујући промјене личних стања грађана, тј. у његовом грађанском и брачном статусу.

Под механичким кретањем становништва подразумијева се кретање становништва у односу на његове географске карактеристике посматрано у јединици времена (најчешће календарска година).

Како би анализе свих тих структура биле што потпуније, потребна су потпуна статистичка истраживања, као што је попис становништва. Попис становништва, као дио цијелокупног система информисања, најбогатији је извор података о становништву, његовој структури и контингентима, али треба истакнути да је то пресјек стања у одређеном моменту. Дакле, иако је попис становништва најбогатији извор података о становништву, укупном броју и његовој структури, јавља се потреба за спознајама о становништву и у међупописном периоду, а то су подаци о природном и механичком кретању становника.

На основу пописних података, уз коришћење података о механичком (миграције) и природном кретању становника (разлика броја живорођених и умрлих), израђују се процјене укупног броја становника, његова старосно-полна структура, и то на нивоу државе и на нижим територијалним нивоима (нпр. ентитет, кантон, општина).

Задатак истраживања о умрлим, као и о рођеним, јест континуирано и системско прикупљање информација везаних за евиденцију тих виталних догађаја уписаних у матичне књиге умрлих и рођених, као дио праћења природног кретања становништва. Евиденција виталних догађаја, а тиме и евиденција умрлих, сталан је и континуиран, уједно обавезан процес, не само тих виталних догађаја него и његових карактеристика, сходно позитивним прописима Босне и Херцеговине.

Подаци виталне статистике за ниво Босне и Херцеговине објављују се годишње у Билтену „Демографија“. Билтен о становништву је публикација Агенције за статистику БиХ, која на свеобухватан начин приказује службене статистичке податке о становништву за ниво Босне и Херцеговине.

Према Закону о статистици БиХ („Службени гласник БиХ“, број 34/2002, 26/04 и 42/04), Агенција за статистику БиХ надлежна је да у складу са међународно прихваћеном методологијом израђује и објављује статистичке податке за Босну и Херцеговину, а на бази података завода за статистику ентитета, Дистрикта Брчко и других институција на нивоу Босне и Херцеговине.

Од међународних публикација у којима се исказују подаци виталне статистике Босне и Херцеговине најважнији је „Демографски годишњак УН-а“ (Demographic Yearbook) те публикација Вијећа Европе „Recent Demographic Developments in Europe“.

1. ПРАВНИ ОСНОВ ИСТРАЖИВАЊА СТАТИСТИКЕ УМРЛИХ

Подаци о умрлим прикупљају се на обрасцу под називом Статистички листић о случају смрти (образац ДЕМ-2).

Ово истраживање спроводи се на основу Закона о статистици Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 26/04 и 42/04), Закона о статистици у Федерацији Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације БиХ“, број 63/03), Закона о статистици Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 85/03), те према Статистичком програму Босне и Херцеговине, Плану рада Агенције за статистику Босне и Херцеговине, Програму рада Федералног завода за статистику Федерације Босне и Херцеговине, Програму рада Републичког завода за статистику Републике Српске и Статистичком програму од интереса за Брчко Дистрикт, Филијала Брчко.

1.1. ИЗВОРИ ПОДАТАКА

Подаци виталне статистике базирају се на систематском прикупљању информација везаних за евидентирање виталних догађаја.

Подаци који се односе на виталне догађаје евидентирани су у матичним књигама.

Основни извор података виталне статистике јесу регистрације виталних догађаја дефинисане као перманентан упис било које врсте виталних догађаја: рођења (живорођених или мртворођених), признања очинства, смрти те склапања и развода брака.

Евидентирање података виталне статистике има дугу историју. Рођења, умирања и вјенчања у времену од 1921. до 1939. године евидентирана су претежно у црквеним књигама, а незнатан дио у државним матичним књигама.

Због неједнакости у евидентирању и прикупљању података виталне статистике наметала се потреба увођења законске регулативе која би једнозначно одредила стандарде и принципе на подручју друштвене статистике. Неки тада уведени принципи примјењују се и данас.

Први прописи који су одређивали грађанска стања датирају из 1944. године. Наиме, у марту 1944. ЗАВНОБиХ је издао „Упутства за вођење матичних књига“, и у уводу тих упутстава, позивајући се на одлуке донесене на Другом засједању АВНОЈ-а, истиче се да је дужност власти да „надзире и одлучује у свим друштвеним питањима, не само економије, образовања, здравства, итд., него и таквим која на први мах изгледају као да се тичу само појединца. Ако се тачније посматра, видимо да задиру и у јавне интересе. Такви су односи нпр.

рођења, вјенчања и смрти. Уредна државна заједница мора пратити развој промјене у броју свог становништва. Бројчани пораст и пад становништва важан је из многих разлога... Рођења и смрти узрокују многе важне посљедице у погледу уређења односа у породици, имовинских питања као насљеђа и друго...“

Основни прописи о грађанској регистрацији налазе се у члану 1 тих упутстава, гдје се прописује: „Сва рођења, вјенчања и смрти грађана која се догоде на подручју појединог Народноослободилачког одбора морају се уписати у матичне књиге.“

Значај матичних књига истакнут је у чл. 26. ст. 4. Устава ФНРЈ, гдје се наводи да је евиденција рођених, умрлих и вјенчаних стављена у надлежност државе. У циљу спровођења тог уставног прописа проглашен је 1. априла 1946. године Закон о државним матичним књигама, чији су прописи јединствено вриједили на цијелом подручју бивше СФРЈ („Службени лист ФНРЈ“, број 29/1946).

Према општим одредбама тог закона ради евиденције личних стања грађана воде се државне матичне књиге.

Према чл. 3 тог закона државне матичне књиге су јавне књиге. Чињенице уписане у матичним књигама и које се њима доказују сматрају се истинитим док се судским путем не докаже супротно. Изводи из матичних књига имају доказну снагу јавних исправа. Матичне књиге водиле су се (чл. 4 истог закона) код тадашњих мјесних и градских односно рејонских народних одбора. Чланом 8 предвиђено је да се у конзуларним и дипломатским представништвима ФНРЈ, гдје је то потребно, воде и матичне књиге рођених и умрлих за држављане тадашње државе.

Према том закону, чињеница смрти (или рођења) пријављивана је усмено или писаним путем матичару на чијем се подручју тај витални догађај догодио.

Смрт у возу, броду или авиону пријављивана је матичару мјеста у којем је умрли покопан.

У матичну књигу умрлих уписивала се чињеница смрти и судско проглашење умрлим.

Чињеница смрти морала се матичару пријавити најкасније три дана од дана смрти односно налажења леша.

У матичну књигу умрлих се уписивало: породично и рођено име умрлог лица, дан, мјесец, година, час и мјесто смрти, дан, мјесец и година рођења и посљедње мјесто (улица и број) становања умрлог лица, брачно стање, породично и рођено име супружника ако је умрло лице било удано/ожењено, удовац/удовица, разведен/разведена, породично и рођено име родитеља умрлог лица те породично и рођено име и мјесто становања лица које је пријавило смрт.

При уписивању непознатог леша уписивани су само познати подаци.

Правоснажну одлуку о проглашењу лица умрлим суд је достављао за упис у матичну књигу умрлих оном матичару на чијем се подручју налазило посљедње боравиште лица које је проглашено умрлим.

За лица проглашена мртвим, а чије је боравиште било непознато или у иностранству, чињеница смрти уписивала се у матичну књигу умрлих на подручју на којем је било мјесто рођења лица које је проглашено умрлим.

Чињеница смрти и проглашење лица умрлим евидентирани су и у матичну књигу рођених.

Када су поједина лица изгубила живот током рата, упис се обавио на основу рјешења тадашњег котарског народног одбора на чијем је подручју погинули имао пребивалиште односно посљедње боравиште. Правоснажним рјешењем се на основу изложених доказа потврдило да је лице погинуло под означеним условима и одредио се упис његове смрти у матичну књигу умрлих.

На основу Закона о државним матичним књигама министар унутрашњих послова прописао је Опште упутство за састав и вођење државних матичних књига, а објављено је у „Службеном листу ФНРЈ“, број 29/1946, 4. априла 1946. године, гдје је наведено да се матичне књиге воде једнообразно на подручју цијеле тадашње државе.

У складу са упутством за састав и вођење државних матичних књига у случају судског проглашења умрлим, осим наведених података, у поједине се рубрике у књизи умрлих уписивао и дан, мјесец, година и час смрти који је, према судској одлуци, установљен као вјероватни дан смрти. У случају уписа смрти извршењем смртне казне у рубрику „Примједбе и исправци“ уписан је број и датум службеног извјештаја о извршењу смртне казне.

Осим тога, у упутству је наведено и да због важности за праћење статистичких података о природном кретању становника “матичар треба приликом уписа у матичне књиге попунити статистички листић за сваки случај рођења, вјенчања и смрти. Обрасце за статистичке листиће са свим потребним упутствима прописује Државни статистички уред“.

Током 1946. године матичари су мјесечно достављали статистичким заводима котара и градова, а они статистичком заводу НРБиХ, податке о укупном броју умрлих према полу, податке о укупном броју живорођених и мртворођених те податке о броју склопљених бракова за подручја за која су водили матичне књиге.

Сви подаци о виталним догађајима до 1950. прикупљани су збирно према мјесту регистрације, тј. према мјесту гдје се случај догодио, односно према мјесту гдје је поједини случај рођења, вјенчања или смрти уписан у матичне књиге.

Од 1. јануара 1950. подаци се прикупљају на основу индивидуалних статистичких листића (образаца) за сваки уписани витални догађај, такође према мјесту регистрације.

Треба истаћи да је посебна пажња посвећивана одговорима о узроку смрти, и то тако да су статистичке канцеларије редовно сваког мјесеца давале на преглед котарским или градским љекарима статистичке листиће о смрти, а они су требали провјерити одговоре о узроку смрти, поготово ако је била ријеч о нелогичним и сумњивим случајевима. Како би се побољшао податак о узроку смрти, контрола и шифрирање узрока смрти повјеравани су посебно одређеном љекару. При шифрирању коришћена је посебна номенклатура болести, повреда и узрока смрти, а израђена је у децембру 1949. године. Та је номенклатура (класификација) израђена у складу са 6. ревизијом Међународне класификације донесеном у Паризу 1948. године.

Приликом уписа у матичну књигу умрлих матичар је попуњавао за свако умрло лице посебан Статистички листић о случају смрти (образац ДЕМ-2). За сваки случај насилне смрти попуњавао се посебан Статистички листић о случају насилне смрти (образац ДЕМ, Н.С.), гдје се уписивао податак о врсти насилне смрти, тј. за несретни случај, убиство и самоубиство, или за извршење казне смрти према пресуди надлежних судова. Тачно попуњени листић придружио се обрасцу ДЕМ-2 који се односио на ту особу и матичари су их заједно достављали котарском народном одбору у складу с упутствима.

Приликом прикупљања података о смрти међу најважнијим подацима је податак о узроку смрти. Поузданост података о узроку смрти увелико је зависила о томе да ли је дијагнозу смрти утврдио љекар. Та је поузданост још већа ако дијагнозу утврђује љекар који је умрло лице и лијечио. Будући да је за овакав начин било потребно успоставити широку мрежу здравствених установа и љекара, тај је процес ишао постепено. Такав начин прикупљања података о узроку смрти почео се примјењивати од 1952., и то дјелимично у 24 града и 4 котара.

Подаци добијени по мјесту регистрације имали су и посебну улогу у вођењу здравствене политике, односно предузимања одређених мјера на одређеном подручју на које се подаци односе.

Прикупљање индивидуалних података омогућило је обраду према мјесту сталног становања (пребивалишту), тј. према мјесту сталног становања умрлог лица. Обрада података према том принципу, не само о умрлим особама него и о рођеним, омогућила је проучавање процеса промјена у природном кретању сталног становништва.

Како би се тачно проводио принцип обраде података према мјесту сталног становања (пребивалишту), размјењивани су статистички листићи између тадашњих република. Та је размјена обављана све до 1991. године.

Обрадом података према мјесту сталног становања омогућено је праћење виталних промјена сталног становништва, поготово при проучавању репродукције становништва, односно његовог повећања или смањења за одређено подручје.

1.2. ЗАКОН О МАТИЧНИМ КЊИГАМА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Закон о државним матичним књигама из 1946. те измјене и допуне током година примјењивали су се све до 1992., када је, на основу Амандмана LI тачка 5 став 3 на Устав РБиХ, Предсједништво Републике Босне и Херцеговине, на приједлог Владе Републике Босне и Херцеговине, донијело Уредбу са законском снагом о матичним књигама. Ова уредба објављена је 9. новембра 1992. у „Службеном листу РБиХ“, број 20/92. С даном почетка примјене ове уредбе престају важити Закон о матичним књигама („Службени лист СРБиХ“, број 12/74, 38/86 и 33/90) и Закон о основним подацима за матичне књиге („Службени лист СФРЈ“, број 6/73), који је Уредбом са законском снагом о преузимању и примјењивању савезних закона који се у Босни и Херцеговини примјењују као републички закон, („Службени лист СРБиХ“, број 20/92) преузет као републички закон.

Према Дејтонском мировном споразуму Босна и Херцеговина је држава подијељена на два ентитета: Федерацију Босне и Херцеговине и Републику Српску, те Дистрикт Брчко.

На основу чл. 70 ст. 1 тач. 2 Устава Републике Српске и члана 116 Пословника Народне скупштине Републике Српске донесен је Закон о матичним књигама који је објављен у „Службеном гласнику Републике Српске“ број 18/99. Овај закон је у сагласности са законом који је објављен у „Службеном листу СРБиХ“, број 20/92.

Федерација Босне и Херцеговине није доносила посебан закон него примјењује Закон о матичним књигама објављен у „Службеном листу СРБиХ“, број 20/92.

У основним одредбама Уредбе са законском снагом о матичним књигама („Службени лист СРБиХ“, бр. 20/92) матичне књиге су дефинисане као евиденције о личним стањима грађана у које се уписују чињенице о рођењу, закључивању брака и смрти, као и примједбе у вези са овим чињеницама.

Према чл. 1 ст. 3 те уредбе, матичне књиге, изводи из матичних књига и увјерења која се издају на основу матичних књига су јавне исправе.

Према чл. 2 ст. 1 Уредбе, матичне књиге се воде за свако насељено мјесто засебно по матичним подручјима.

На основу чл. 45 ст. 1 Уредбе са законском снагом о матичним књигама („Службени лист СРБиХ“ број 20/92 и 6/93) министар унутрашњих послова донио је Упутство о вођењу матичних књига („Службени лист СРБиХ“, број 21/93).

На основу чл. 42 ст. 1 Закона о матичним књигама у Републици Српској („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99) министар Министарства управе и локалне самоуправе донио је Упутство о вођењу матичних књига („Службени гласник Републике Српске“, број 21/99).

Овим упутством прописује се начин вођења и чувања матичних књига и списка, начин вршења увида у матичне књиге и списе, начин издавања извода и увјерења на основу матичних књига и поступак за обнављање уништених или несталих матичних књига.

Упутством је одређено и слједеће:

- матичне књиге воде се у два примјерка: први примјерак или изворник и други примјерак који је препис првог примјерка,
- први примјерак или изворник матичне књиге увијек се води у облику књиге повезане у корице с нумерисаним странама и овјерене од надлежног органа,
- други примјерак матичне књиге води се на истом обрасцу као први примјерак, али не мора бити укорићен док се налази код матичара,
- матичне књиге воде се код надлежног органа за свако насељено мјесто по матичним подручјима,
- у случају промјене матичног подручја закључене матичне књиге за насељена мјеста која су припала другом матичном подручју преузеће матичар тог матичног подручја, а незакључене матичне књиге наставиће водити матичар дотадашњег матичног подручја до краја године и по њиховом закључењу предаће их новом надлежном матичару. Почетком слједеће године матичне књиге водиће се у складу с новим матичним подручјем,
- при спајању матичних подручја матичар ће преузети све матичне књиге које су се водиле за спојена матична подручја,
- при подјели матичних подручја или одвајању насељених мјеста или дијелова насељених мјеста из састава једног матичног подручја и припајању другом матичном подручју матичне књиге преузеће матичар којем је припао већи дио матичног подручја које је подијељено.

1.2.1. МАТИЧНА КЊИГА УМРЛИХ

Према чл. 16 Уредбе са законском снагом о матичним књигама која се користи на подручју Федерације БиХ и чл. 15 Закона о матичним књигама Републике Српске у матичну књигу умрлих уписују се:

1. подаци о смрти, и то: име и презиме умрлог; његово презиме прије закључења брака; пол, дан, мјесец, година, час и мјесто смрти; дан, мјесец, година и мјесто рођења; брачно стање; држављанство (у Републици Српској на основу чл. 15 Закона о матичним књигама националност и вјероисповијест); пребивалиште и адреса стана; узрок смрти и мјесто сахране;

2. име и презиме брачног друга и његово презиме прије закључења брака ако је умрли био у браку; име и презиме родитеља умрлог; име и презиме и пребивалиште лица које је пријавило смрт, односно назив установе ако је смрт пријавила установа;

3. проглашење несталог лица умрлим и податак о смрти који је доказан у судском поступку.

Према чл. 17 Уредбе („Службени лист“ РБиХ“, број 20/92) односно чл. 16 Закона о матичним књигама („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99) чињеница смрти пријављује се усмено или писмено ради уписа у матичну књигу умрлих матичару матичног подручја на коме је мјесто гдје је смрт наступила.

Ако се не зна гдје је смрт наступила, чињеница смрти уписаће се у матичну књигу умрлих која се води за мјесто гдје је леш нађен.

Чињеница смрти која је наступила на саобраћајном средству у току превоза, као и смрт која је наступила због саобраћајне незгоде на мјесту саобраћајне незгоде, уписује се у матичну књигу која се води за мјесто гдје се умрли сахрањује.

Према чл. 18 Уредбе (чл. 17 Закона РС) чињеница смрти мора се надлежном матичару пријавити прије сахране, а најкасније у року од три дана од смрти односно од дана наласка леша умрлог лица.

Према чл. 19 Уредбе (чл. 18 Закона РС) чињеницу смрти дужни су пријавити чланови породице односно чланови домаћинства с којим је умрли живио. Ако њих нема, или су у немогућности да то учине, чињеницу смрти дужна су пријавити друга лица с којима је умрли живио или други чланови породице који су сазнали за смрт, односно лица у чијем је стану смрт наступила. Ако нема ни ових лица, чињеницу смрти дужно је пријавити лице које је прво сазнало за смрт.

Чињеницу смрти лица које је умрло у здравственој установи, касарни, казнено-поправној установи, хотелу, интернату или другој установи или организацији дужна је пријавити установа или организација у којој је особа умрла.

У случају налажења леша чији идентитет није утврђен чињеницу смрти дужан је пријавити орган који је саставио записник о налажењу леша.

Према чл. 20 чињеница смрти уписује се на основу потврде о смрти коју издаје љекар специјалиста односно други здравствени радник у складу са Законом о здравственој заштити.

Без потврде о смрти матичар не смије уписати чињеницу смрти у матичну књигу.

Чињеницу смрти непознатог лица матичар ће уписати у матичну књигу на основу записника о налажењу леша.

Према чл. 21 проглашење несталог лица умрлим и смрт доказана у судском поступку уписује се у матичну књигу умрлих на основу правоснажне судске одлуке. Суд је дужан ову одлуку доставити у року од 15 дана од дана њене

правоснажности матичару матичног подручја на коме је било посљедње пребивалиште умрлог.

Ако је посљедње пребивалиште умрлог било непознато, или је у иноземству, суд ће одлуку доставити матичару матичног подручја на коме је мјесто рођења тог лица, а ако је мјесто његовог рођења у иностранству – матичару матичног подручја на коме је сједиште суда који је донио одлуку.

1.2.2. ЗАЈЕДНИЧКЕ ОДРЕДБЕ УПИСА У МАТИЧНЕ КЊИГЕ

У Уредби са законском снагом о матичним књигама наведене су основне обавезе матичара:

– према чл. 23 матичар уписује у матичне књиге само оне чињенице и податке који су му пријављени односно које садржи акт надлежног органа,

– према чл. 28, чињенице смрти пријављене по истеку 30 дана од дана када су се десиле, матичар смије извршити упис ових чињеница у матичне књиге само на основу рјешења центра служби безбједности (у Републици Српској на основу рјешења општинског органа, чл. 27 Закона о матичним књигама) на чијем подручју се води матична књига у коју се има извршити упис.

Према Упутству о вођењу матичних књига („Службени лист РБиХ“, број 21/93 и „Службени гласник Републике Српске“, број 21/99) матичар:

– уписује у матичну књигу само оно што су странке пред њим изјавиле или што је у писмену садржано,

– упис обавља одмах по пријему пријаве или другог писмена. Ако матичар посумња у истинитост пријаве, или се то покаже потребним, упис се може одложити ради утврђивања истинитости података у пријави. Тачност података прије уписа у матичну књигу матичар је дужан провјерити по службеној дужности (чл. 26 ст. 2 Уредбе),

– лични подаци за умрла лица уписују се на основу података из матичних књига или других јавних исправа,

– подаци о држављанству у матичну књигу умрлих уписују се сходно прописима о држављанству,

– јединствени матични број грађана у матичне књиге уписује се према одредбама чл. 20 до 26 Правилника о обрасцима и начину вођења евиденције о јединственим матичним бројевима грађана и о уписивању матичног броја у матичне књиге („Службени лист СРБиХ“, број 27/80 и 8/88).

– према чл. 34 Уредбе односно чл. 33 Закона о матичним књигама у Републици Српској чињеница смрти настала у иностранству уписује се у матичну књигу умрлих која се води за насељено мјесто у коме је било посљедње пребивалиште умрлог.

У случају да се посљедње пребивалиште лица не може утврдити, упис ће се извршити у одговарајућу матичну књигу по мјесту рођења односних лица. Ако ова лица нису ни рођена на територији Босне и Херцеговине, упис ће се извршити у одговарајућу матичну књигу која се води у граду Сарајеву у Општини Центар – Сарајево (за подручје Федерације БиХ), или у Бањалуци (за подручје Републике Српске).

Сходно чл. 147 Закона о здравственој заштити Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 29/97) и чл. 18 Закона о матичним књигама („Службени гласник РС, број 18/99), смрт су дужне без одлагања пријавити лица која су живјела у заједници с умрлим грађанином, сродници или комшије (сусједи), а ако таквих нема – сваки грађанин који сазна за смртни случај.

Према члану 145 Закона о здравственој заштити Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 29/97), односно чл. 91 Закона о здравственој заштити Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99), за сваког се умрлог грађанина утврђује вријеме и узрок смрти. Вријеме и узрок смрти утврђује љекар специјалиста. Изнимно, вријеме и узрок смрти може утврдити и други оспособљени здравствени радник, на начин који упутством утврди министар здравља.

1.2.3. ПРАВИЛНИК О НАЧИНУ ПРЕГЛЕДА УМРЛИХ И НАЧИНУ УТВРЂИВАЊА ВРЕМЕНА И УЗРОКА СМРТИ

На основу чл. 44 ст. 2 Уредбе о матичним књигама, односно чл. 42 ст. 2 Закона о матичним књигама Републике Српске, министар унутрашњих послова односно министар управе и локалне самоуправе у сагласности с министром здравства прописује образац потврде о смрти.

Правилник о обрасцу потврде о смрти објављен је у „Службеним новинама Федерације БиХ“, број 15/2000.

Правилником се, између осталог, прописује и образац потврде о смрти која се подноси приликом пријављивања чињенице смрти.

Чињеница смрти уписује се на основу потврде о смрти коју издаје љекар специјалиста односно други здравствени радник сходно Закону о здравственој заштити.

Правилником је утврђен начин и преглед умрлих и начин утврђивања времена и узрока смрти. Сахрана умрлог лица не може се обавити док се не обави преглед умрлог.

Вријеме и узрок смрти грађана умрлих у здравственој установи утврђује љекар специјалиста те установе.

Преглед умрлих лица изван здравствених установа обављају љекари специјалисте или изнимно и други за то оспособљени здравствени радници у складу са Законом о здравственој заштити. Та се лица сматрају овлашћеним мртвозорницима. О сваком именовању мртвозорника надлежни општински орган обавјештава надлежног матичара.

У складу са Законом о здравственој заштити („Службене новине Федерације“, број 29/97, односно „Службени гласник Републике Српске“, број 18/99), члан 146 односно члан 95, надлежно општинско тијело именује потребан број љекара специјалиста односно других здравствених радника који утврђују наступ смрти, вријеме и узрок смрти грађана умрлих изван здравствене установе.

Преглед умрлог, у складу са одредбама Правилника, обавља овлашћени мртвозорник, по правилу, на мјесту смрти у року од 12 часова након наступања смрти, односно најкасније шест часова од пријема обавјештења о налажењу умрлог.

Мртвозорник утврђује смрт на основу прегледа умрлог, података које добије на лицу мјеста или из медицинске документације о лијечењу умрлог.

Када мртвозорник посумња да се ради о насилној смрти, дужан је одмах о томе обавијестити најближу полицијску станицу..

У случају када се ради о изненадној смрти, као и у случају када мртвозорник не може да утврди узрок смрти, дужан је да затражи обдукцију и о томе обавијести надлежни орган.

Законом о здравственој заштити („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97, односно „Службени гласник Републике Српске“, број 18/99), чл. 149 односно чл. 95, предвиђено је да се обдукција тијела умрлог проводи:

1. када постоји сумња или је очито да је смрт узрокована кривичним дјелом или је у вези са извршењем кривичног дјела;
2. када је то потребно ради заштите здравља грађана, односно када то захтијевају епидемиолошки, санитарни и други стручни медицински разлози;
3. када захтјев за обдукцијом постави породица умрлог грађанина,
4. када је грађанин умро у здравственој установи.

Према члану 150, када је грађанин умро у здравственој установи, директор на захтјев особе из уже породице односно старатеља умрлог може одлучити да се обдукција не проводи, осим изнимака наведених у истом члану Закона о здравственој заштити, и то:

1. ако се ради о неприродној или наглој смрти,
2. ако смрт наступи током дијагностичког или терапеутског захвата,
3. ако то изричито захтијева лекар специјалиста који је лијечио умрлог.

Треба напоменути да, према члану 151 Закона о здравственој заштити („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97), министар здравља и замјеник министра здравља прописује правилник о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти.

1.2.4. НАЧИН ИЗДАВАЊА ПОТВРДЕ О СМРТИ

Правилником о начину утврђивања узрока смрти („Службени лист СРБиХ, број 1/82), који се користи у Републици Српској, и Правилником о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти („Службене новине Федерације БиХ, број 15/00), чл. 21, предвиђено је да мртвозорник, након утврђивања смрти, те стања која су претходила или поговодила смрти, попуњава образац „Потврда о смрти“.

Потврда о смрти попуњава се у три примјерка за домицилно становништво. Два примјерка обрасца мртвозорник доставља матичару општине чији надлежни орган га је именовано, најкасније у року од 24 часа од часа утврђивања смрти, а један примјерак задржава у евиденцији коју води о обављеном прегледу умрлих.

Матичар уписује у матичну књигу умрлих чињеницу смрти на основу потврде о смрти.

Један примјерак потврде о смрти задржава у својој архиви, а други примјерак потврде заједно са образцем ДЕМ-2 доставља у надлежни статистички уред.

2. МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВИ

У оквиру ових методолошких основа главни задатак је дефинисати циљ и предмет истраживања статистике умрлих те одредити:

- систем који се примјењује у прикупљању података о умрлим односно у прикупљању података на основу уписа у матичну књигу умрлих,
- дефиниције основних појмова примијењених у предмету истраживања, и
- методи за израчунавање основних демографских показатеља у статистици умрлих.

2.1. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ статистичког истраживања је добијање података о укупном броју умрлих лица као основној, тј. негативној компоненти природног кретања становништва, која, као биолошки континуиран процес, утиче на смањење броја становника.

На ниво морталитета односно смртности сваке популације, уз биолошке, утичу и социоекономски фактори, укључујући здравствени стандард.

Циљ сваке државе је да кроз стање морталитета, везано за поједине узроке смрти, оцјењује стање здравља и његову ефикасност, те утиче на повећање бриге о здравственом стању своје популације.

Подаци о умрлим, поготово подаци који се односе на узроке смрти, основ су за доношење важних одлука у корист здравственог стандарда односно побољшања здравствене бриге о становништву.

На основу података статистике морталитета, посебно оних везаних за узроке смрти, вреднује се и здравствени статус популације поједине земље. Веома важан показатељ здравственог стандарда становништва је и упућеност у број умрле одојчади, тј. умрле дјеце до једне године старости.

Осим података о укупном броју умрлих, циљ овог истраживања је и добијање података о старосној и полној структури, о држављанству, националној/етничкој припадности, вјероисповијести, школској спреми, те економским обиљежјима, лијечењу, узроку и врсти смрти те просторној распоређености умрлих особа.

Уз добијање наведених података, циљ овог истраживања је и добијање основне базе за израчунавање низа аналитичких показатеља важних за анализе садашње, али и за претпоставке о будућој популацији, те за пројекције укупног становништва и његове структуре.

Континуирано, годишње се прати разлика укупног броја живорођених и умрлих лица, што је природни прираштај или пад становништва државе или одређеног подручја.

2.2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И ЈЕДИНИЦЕ ПОСМАТРАЊА

Предмет овог истраживања је свако умрло лице које је евидентирано у матичној књизи умрлих на подручју Босне и Херцеговине.

Јединица посматрања је свако умрло лице уписано у матичну књигу умрлих, и за коју матичар приликом евиденције у матичну књигу умрлих попуњава Статистички листић о случају смрти (образац ДЕМ-2).

Статистички листић о случају смрти попуњава се за сва умрла лица, без обзира на то да ли је смрт природна или насилна, тј. да ли је лице умрло природном смрћу или због несретног случаја, убиства или самоубиства.

Уз сваки листић о смрти матичар мора да приложи један примјерак потврде о смрти, а други чува у својој архиви.

Након што је матичар евидентирао витални догађај у матичну књигу умрлих, информацију о томе просљеђује у облику статистичког податка.

Према правним прописима о вођењу матичних књига, чињеница смрти уписује се у матичну књигу умрлих матичног подручја на коме је мјесто гдје је смрт наступила.

Обрађени подаци о умрлим дају се према мјесту сталног становања умрле особе.

2.3. ДЕФИНИЦИЈЕ, ОБЈАШЊЕЊА И МЕЂУНАРОДНЕ ПРЕПОРУКЕ

Дефиниције и објашњења садржана у овим методолошким упутствима заснивају се на препорукама Уједињених нација и Европског статистичког уреда (EUROSTAT) за прикупљање података виталне статистике, али и на позитивним прописима Босне и Херцеговине.

2.3.1. МЕЂУНАРОДНЕ ПРЕПОРУКЕ

Године 1953. у оквиру Уједињених нација публиковане су међународне препоруке и стандарди (*Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Revision 2, United Nations, New York, 2001*) за примјену у прикупљању и обради података виталне статистике. На изради тих препорука учествовали су стручњаци, представници 58 земаља свијета.

Препоруке су израђене ради дефинисања података виталне статистике који би били међусобно упоредиви, ако не за све земље свијета, а оно барем за већину чланица УН-а.

Након тога објављено је неколико УН-ових публикација типа приручника и/или препорука из подручја виталне статистике. Међу њима и 1999. односно 1973. године као допуна прве публикације овог типа из 1953. (*Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Series M, No.19, Rev.1*), гдје је, између осталог, дат препоручени садржај прикупљања података појединих виталних догађаја, њихове дефиниције те приједлози израде табела виталне статистике.

У препорукама се наводи да њихов основни циљ није у одређивању захтјева у односу на владе појединих земаља, већ усмјеравање земаља према развоју и

оцјењивање система виталне статистике која се заснива на ваљаном грађанском евиденционом систему, користећи се при томе и помоћним методима када су оне потребне.

У приручнику виталне статистике (*Handbook of Vital Statistics System and Methods, Studies and Methods, Series F No. 35, Volume I, United Nations, New York, 1991*) грађанска регистрација је дефинисана као континуирана, стална и обавезна евиденција виталних догађаја и карактеристика виталних догађаја као што су рођења, смрти, вјенчања и развод брака. Све те регистрације заснивају се на националним законодавствима и приоритетни им је задатак осигурање свих потребних службених докумената за грађане сваке од тих држава. Међутим, подаци који се прикупљају током процеса регистрације постају корисне и важне статистичке информације. Та евиденција виталних догађаја и попуњавање појединачних статистичких извјештаја континуирани је извор података виталне статистике.

Осим Организације уједињених народа, чије основне поставке примјењује и Европска агенција за статистику (EUROSTAT), велику улогу у изради стандарда и класификација које се користе у виталној статистици, али и ревидирању комплетног система виталне статистике, има и Свјетска здравствена организација (СЗО/WHO – *World Health Organisation*).

Један од примарних задатака Свјетске здравствене организације је систематско и континуирано праћење здравственог стања сваке поједине земље тако да се прикупљају и обрађују подаци о узроцима болести и смрти. Подаци о смрти према узроцима смрти главни су извор информација о учесталости смртности и болести одређене популације, али и показатељ компарације здравственог стања унутар земље или упоредивости с другим, нпр. сусједним земљама.

Избор садржаја у статистици умрлих, као и у осталим подручјима виталне статистике, треба да се примарно заснива на државном (националном) потенцијалу везано за законске одредбе о евидентирању података виталне статистике (Закон о матичним књигама; „Службени лист СРБиХ“, број 20/92, „Службени гласник Републике Српске“, број 18/99), а тиме и за државне (националне) потребе, али и међународне захтјеве поређења података о умрлим односно о осталим виталним догађајима.

Да би се задовољиле државне (националне) и међународне потребе за подацима виталне статистике, односно подацима о умрлим, све би земље требале у статистичко истраживање о умрлим уградити заједнички основни скуп питања, с тим да се тај садржај допуњује зависно од потреба сваке земље.

Како би подаци виталне статистике, а тиме и подаци о умрлим, били упоредиви на међународном нивоу, треба користити дефиниције у складу са међународним стандардима, те у сваком случају у складу са дефиницијама примијењеним у попису. Примјена дефиниција коришћених у попису посебно је важна јер се велики дио стопа у виталној статистици израчунава стављањем у однос појединих виталних догађаја (фреквенција) и адекватних контингената становништва или укупне популације. Када се подаци пописа и виталне статистике не би заснивали

на истим дефиницијама, стопе виталне статистике било би тешко или готово немогуће интерпретирати.

У Препорукама УН-а за систем виталне статистике дат је препоручени садржај и његове дефиниције (*Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Revision 2, United Nations, New York, 2001*) за сваку умрлу особу те је подијељен на основни садржај и допунски.

2.3.2. САДРЖАЈ ПОДАТАКА СТАТИСТИКЕ УМРЛИХ, ДЕФИНИЦИЈЕ И ОБЈАШЊЕЊА

Јасне, потпуне и једнообразне дефиниције као основни принципи, усклађени с међународним препорукама, нужно су потребни елементи у евидентирању виталних догађаја. Довољно флексибилним системом обраде података виталне статистике и примјеном нових метода прикупљања података или прилагођавањем постојећих омогућава се опште поређење с обзиром на територијалну распрострањеност на државном и међународном нивоу. То треба имати у виду приликом израде серија података, поготово водећи рачуна о томе да се подаци обрађују за најниже територијалне јединице (насељена мјеста) ако се исказују на регионалном нивоу (честе територијалне промјене у Босни и Херцеговини – промјене назива насељених мјеста, општина).

У наставку се даје, у складу са Годишњим програмом/планом, садржај података који се прикупљају у статистици умрлих, те објашњења, дефиниције и попис свих позитивних прописа у Босни и Херцеговини на којима се заснива истраживање о умрлим.

а) Карактеристике евиденције

(1) Мјесто смрти – географска карактеристика

Мјесто смрти дефинисано је као географско подручје гдје је лице умрло.

Мјесто смрти је мјесто гдје је лице умрло. Ако је лице умрло на територији Босне и Херцеговине, мјестом смрти сматра се насеље Босне и Херцеговине у којем је лице умрло, а ако је смрт наступила у иностранству мјестом смрти сматра се она страна држава у којој је лице умрло.

Чињеница смрти која је наступила на саобраћајном средству у току превоза, као и смрт која је наступила због саобраћајне незгоде на мјесту саобраћајне незгоде, уписује се у матичну књигу која се води за мјесто гдје се умрло лице сахрањује.

Ако се у случајевима из претходног става лице које је умрло на територији Републике Српске сахрањује у иностранству, или ако је мјесто сахране у другом ентитету, по чијем закону матичар, на чијем подручју се налази мјесто сахране,

није надлежан за упис чињенице смрти, чињеница смрти пријављује се матичару матичног подручја на коме је мјесто гдје је смрт наступила и уписује се у матичну књигу умрлих која се води за то мјесто.

За нестала лица проглашена умрлим мјестом смрти сматра се посљедње пребивалиште умрлог лица. Исто вриједи у случају доказивања чињенице смрти ако у одлуци суда није назначено мјесто смрти или је мјесто смрти непознато.

За нађени леш мјестом смрти сматра се мјесто гдје је леш нађен, односно оно мјесто које се као такво назначи у записнику о нађеном лешу.

(2) Мјесто евиденције (уписа)

Матични уред и његова матична подручја су унутрашње организационе јединице уреда за општу управу, гдје се, уз остале послове везане за лична стања грађана, обављају уписи свих умрлих за надлежно подручје у матичну књигу умрлих.

Осим података о матичном подручју и матичној канцеларији, прикупљају се и подаци о кантону (само у Федерацији БиХ) којем матична канцеларија и њена матична подручја припадају.

(3) Текући број уписа у матичну књигу умрлих

Односи се на редни број под којим је умрло лице уписано у матичну књигу умрлих у текућој години.

(4) Датум уписа

Уписује се дан, мјесец и година када је извршен упис умрлог лица у матичну књигу умрлих.

б) Карактеристике умрлог лица

(5) Име и презиме и име једног родитеља

У складу са одредбама Закона о матичним књигама, у матичну књигу умрлих уписује се име и презиме умрлог лица те име једног родитеља.

(6) Пол

Пол је основна карактеристика умрлог лица и у складу са одредбама Закона о матичним књигама у матичну књигу умрлих уписује се пол умрлог лица (мушко, женско).

(7) Датум рођења и ЈМБГ

Уписује се дан, мјесец и година када је умрло лице рођено.

На основу овог податка и податка о датуму смрти израчунава се старост умрлог лица у тренутку смрти, а изражава се у навршеним годинама живота.

Јединствени матични број грађана (ЈМБГ) у матичне књиге уписује се према одредбама чл. 20 до 26 Правилника о обрасцима и начину вођења евиденције о јединственим матичним бројевима и о уписивању матичног броја у матичне књиге („Службени лист СРБиХ“, број 27/80 и 8/88) те Закона о јединственом матичном броју („Службени гласник БиХ“, број 32/01).

ЈМБГ је индивидуална и непоновљива ознака идентификационих података о лицу и састоји се од 13 цифара сврстаних у 6 група:

- I група: дан рођења (двје цифре),
- II група: мјесец рођења (двје цифре),
- III група: година рођења (три цифре),
- IV група: број регистра (двје цифре) – у БиХ је 10 регистрационих подручја,
- V група: комбинација пола и редног броја за лица рођена истог датума (три цифре), и то за лица мушког пола од 000 до 499, а за лица женског пола од 500 до 999,
- VI група: контролни број (једна цифра), а одређује се уз помоћ компјутерског „Модула 11“.

Посебним законом, којим се регулише заштита тајности података, поближе се уређују услови и начин коришћења матичног броја.

Према Закону о заштити личних података, члан 3 („Службени гласник БиХ“, број 32/01), лични податак дефинисан је као свака информација која се односи на физичко лице чији идентитет је установљен или се може установити, нарочито на основу матичног броја.

Према члану 7 истог закона лични подаци могу се прикупљати у сврху с којом је испитаник упознат, која је изричито наведена и у складу са законом, и могу се даље обрађивати само у сврху за коју су прикупљени .

Ако ЈМБГ није одређен до дана достављања обрасца статистичком заводу, онда се уписује само датум рођења.

Датум рођења за нађену дјецу (наход) уписује се према процјени надлежног органа који саставља записник о нађеном дјетету.

(8) Пребивалиште и боравиште

Пребивалиште и боравиште је географска локација у земљи, територијална јединица или већа географска цјелина (политичко-територијална јединица) или географска локација у иностраној земљи у којој мајка новорођенчета има пребивалиште или боравиште.

Под пребивалиштем сматра се општина или дистрикт у којем се држављанин настани с намјером да тамо стално живи (Закон о пребивалишту и боравишту држављана БиХ, „Службени гласник БиХ“, број 32/01). Та законска одредба „пребивалишта“ одређује се двјема чињеницама: настањеношћу у одређеном насељу и намјером да лице у том насељу стално живи.

Под боравиштем се сматра општина или дистрикт гдје се држављанин настани с намјером да тамо привремено живи.

Сходно чл. 4 и чл. 8 важећег закона држављани пријављују и одјављују пребивалиште и боравиште.

Пријављивање и одјављивање пребивалишта, као и адресе становања, обавезно је за све држављане.

Пријављивање и одјављивање боравишта је добровољно.

У року од 60 дана од успостављања пребивалишта, држављанин подноси захтјев за пријаву пребивалишта/боравишта надлежном органу у мјесту свог пребивалишта или боравишта наводећи своју кућну адресу.

Према Закону о кретању и боравку странаца и азилу, чл. 52 („Службени гласник БиХ“, број 29/03), боравиште странца је мјесто у којем странац борави до годину дана у привременом боравку, док је пребивалиште мјесто у ком се странац, који има одобрен стални боравак на територији Босне и Херцеговине, настанио с намјером да у њему стално живи.

Боравак странаца је према чл. 31 овог закона одређен као: визни, безвизни, привремени и стални боравак:

- а) визни боравак је право на боравак странца у Босни и Херцеговини у времену које је наведено у визи,
- б) безвизни боравак је право на боравак странаца који долазе из земаља безвизног режима,
- ц) привремени боравак је боравак на територији Босне и Херцеговине у трајању до годину дана,
- д) стални боравак је боравак на територији Босне и Херцеговине у неограниченом трајању.

Према чл. 32 истог закона одобрење за привремени боравак мора имати странац који:

- намјерава боравити у Босни и Херцеговини и након рока одређеног визом односно рока одређеног за безвизни боравак.

Одобрење за први привремени боравак (чл. 33 Закона о кретању и боравку странаца и азилу) издаје се за период до једне године, а може се продужавати на захтјев странца.

Стални боравак (чл. 40 Закона о кретању и боравку странаца и азилу) издаје се странцу под условом да на основу одобрења привременог боравка непрекидно

живи на територији Босне и Херцеговине најмање пет година прије подношења захтјева за одобрење сталног боравка.

Странац којем је одобрен стални боравак дужан је пријавити пребивалиште и промјену адресе стана у мјесту пребивалишта у року од осам дана од дана пријема одлуке о одобрењу сталног боравка, односно од дана доласка у мјесто пребивалишта, односно од дана промјене стана.

Странац којем је одобрен привремени боравак дужан је пријавити боравиште и промјену адресе стана у року од 48 часова од дана пријема одлуке о одобрењу привременог боравка, односно од дана доласка у мјесто боравка, односно од дана промјене стана.

О странцима на привременом боравку и сталном боравку, те пријави и одјави пребивалишта односно боравишта или промјени адресе стана, води се евиденција. Ту евиденцију у оквиру свог дјелокруга рада води надлежни орган (чл. 91 Закона о кретању и боравку странаца и азилу).

У истраживању о умрлим, у вези са пребивалиштем/боравиштем, прикупљају се и подаци који се односе на сљедеће просторне јединице:

- кантон (само за подручје Федерације),
- општина,
- насеље.

Кантон је јединица локалне управе и самоуправе. Подручје кантона одређује се тако да оно буде израз историјских, саобраћајних и привредних фактора, те да представља природну самоуправну цјелину. Подручје кантона дефинисано је подручјем припадајућих општина.

Општина је јединица локалне самоуправе основана за подручје неколико насеља која представљају природну, привредну и друштвену цјелину, те која су повезана заједничким интересима становништва. Подручје општине дефинисано је припадајућим насељима.

Насеље је просторна антропогеографска јединица која се састоји од грађевинског подручја и подручја за друге намјене, а има властити систем обиљежавања зграда у оквиру насеља или у оквиру уличног система у насељу. Насеље може припадати само једној општини.

Назив кантона, општине и насеља (мјеста) треба уписати према територијалној подјели важећој у тренутку уписа у матични књигу рођених.

За насеље као одговор треба уписати назив мјеста (самостално насеље, а не његов дио) у коме је умрло лице стално становало и назив општине којој то мјесто припада.

Ако је умрло лице било одсутно из пребивалишта дуже од једне године, уписује се мјесто боравка (у обзир се узима година која претходи датуму смрти умрле особе).

За умрлу особу која је боравила у иностранству дуже од једне године обавезно се уписује мјесто и назив државе боравка.

(9) Брачно стање

Брачно стање дефинише се као законско брачно стање сваког појединог лица у односу на Породични закон („Службене новине Федерације БиХ“, број 35/05, и „Службени гласник Републике Српске“, број 54/02).

Брак је, према члану 6 односно члану 4 Породичног закона („Службене новине Федерације БиХ“, број 35/05, и „Службени гласник Републике Српске“, број 54/02), законом уређена заједница живота жене и мушкарца. Брак се склапа сагласном изјавом жене и мушкарца у грађанском или вјерском облику.

Брак у грађанском облику склапа се пред матичаром (члан 7 Породичног закона Федерације БиХ односно члан 4 Породичног закона Републике Српске) или пред вјерским службеником (члан 7 Породичног закона Федерације БиХ). Брачни партнери који желе након склопљеног брака пред матичаром склопити брак и пред вјерским службеником дужни су му предати извод из матичне књиге вјенчаних (члан 29 Породичног закона Федерације БиХ).

Неожењеним односно неударом сматрају се дјеца и све особе које никада нису склопиле брак у смислу важећих прописа.

Ожењеним односно ударом сматра се лице које је склопило брак пред надлежним органом овлашћеним за склапање брака у складу са важећим прописима.

Удовац односно удовица је лице чија је брачна заједница престала смрћу једног од супружника, односно проглашењем несталог брачног супружника умрлим.

Разведен односно разведена је лице чија је брачна заједница раскинута правоснажном судском пресудом.

Брак не може склопити особа која је већ у браку.

Брак склопљен противно одредбама Породичног закона није ваљан и на њега се примјењују одредбе о поништењу брака.

За лица чији је брак поништен узима се у обзир законско брачно стање какво је било прије склапања брака који је поништен.

(10) Држављанство

Држављанство се дефинише као сталан правни однос појединог лица са државом која појединцу признаје посебан правни статус.

Држављанство Босне и Херцеговине према Закону о држављанству („Службени гласник БиХ“, број 13/99) и Закону о измјенама и допунама Закона о држављанству БиХ („Службени гласник БиХ“, број 41/02, 6/03, 14/03 и 82/05) стиче се:

1. поријеклом,
2. рођењем на територији БиХ,
3. усвајањем,
4. путем натурализације,
5. путем међународног споразума.

Према чл. 6 овог закона поријеклом стиче држављанство Босне и Херцеговине дијете:

1. чија су оба родитеља били држављани Босне и Херцеговине у вријеме рођења дјетета, без обзира на мјесто његовог рођења;
2. чији је један родитељ био држављанин Босне и Херцеговине у вријеме рођења дјетета и дијете је рођено на територији Босне и Херцеговине
3. чији је један родитељ био држављанин Босне и Херцеговине у вријеме дјететовог рођења, а дијете је рођено у иностранству, ако би оно иначе било без држављанства;
4. рођено у иностранству, а чији је један родитељ био држављанин Босне и Херцеговине у вријеме дјететовог рођења, под условом да до времена када напуни 23 године:

– буде регистрован у сврху евидентирања босанскохерцеговачких држављана код компетентних власти у Босни и Херцеговини или иностранству;

– има стално мјесто боравка на територији Босне и Херцеговине.

Држављанство Босне и Херцеговине стиче и дијете рођено или нађено на територији БиХ чија су оба родитеља непозната или непознатог држављанства, или без држављанства, или ако је дијете без држављанства.

Дијете млађе од 18 година које је у потпуности усвојио држављанин Босне и Херцеговине такође стиче држављанство БиХ.

Брачни друг држављанина Босне и Херцеговине – странац, може стећи држављанство под сљедећим условима:

1. да је брак трајао најмање пет година прије подношења захтјева и да још увијек траје у моменту подношења захтјева;
2. да се одрекне или на неки други начин изгуби своје раније држављанство након стицања босанскохерцеговачког држављанства, осим ако то није другачије ријешено билатералним споразумом из чл. 14. Одустајање или

престанак ранијег држављанства се не захтијева ако то није допуштено или се не може разумно захтијевати;

3. да има стално мјесто боравка у најмање посљедње три године на територији Босне и Херцеговине.

(11) Национална/етничка припадност

Национална/етничка припадност је обиљежје које означава припадност појединца народу или етничкој скупини.

У складу са Законом о заштити права припадника националних мањина, чл. 3, („Службени гласник БиХ“, број 12/03), национална мањина је дефинисана као дио становништва – држављана Босне и Херцеговине, који не припада ниједном од три конститутивна народа (Бошњаци, Хрвати и Срби), а сачињавају га људи истог или сличног етничког поријекла, исте или сличне традиције, обичаја, вјеровања, језика, културе, духовности и блиске или сродне историјске прошлости и других карактеристика.

Према чл. 3 ст. 2 Закона о заштити права припадника националних мањина („Службени гласник БиХ“, број 12/03) Босна и Херцеговина штити положај и равноправност припадника националних мањина.

(12) Вјероисповијест

Вјера је обиљежје које означава припадност појединца одређеној вјерској заједници и при томе није важно да ли је лице уписано у књиге припадника неке вјероисповијести, већ да ли оно само себе сматра припадником неке вјероисповијести или не, без обзира на то је ли лице практични вјерник или није.

Законом о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини, чл. 2, („Службени гласник БиХ“, број 5/04), дефинисано је да су цркве и вјерске заједнице, установе и организације вјерника, засноване у складу са властитим прописима, научавањима, вјерама, традицијама и праксама, којима је призната правна способност и које су уписане у регистар цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини.

Према чл. 4 ст. 1 Закона о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ“, број 5/04) свако има право на слободу вјере и увјерења, укључујући и слободу јавног исповиједања, односно неисповиједања вјере.

(13) Највиша завршена школа

Највиша завршена школа подразумијева највиши ниво образовања стечен завршавањем неке редовне школе, завршавањем школе која замјењује редовну

школу (нпр. школа за образовање одраслих), полагањем приватних испита у редовној школи или завршавањем курсева за скраћено завршавање неке школе, којим се по важећим прописима стекла одређена школска спрема. Курсеви који не дају свједочанства неке редовне школе односно курсеви који нису у систему образовања Босне и Херцеговине не узимају се у обзир као завршена школа. Завршавање једног или више разреда школе вишег ранга која није завршена не узима се у обзир. Ученици средњих школа исказују се у групи „Основне школе“, а студенти у одговарајућој групи „Средњих школа“. Изузетак чине само особе које немају завршено основно образовање те се подаци за њих разврставају по групама разреда.

Модалитет „Без школе“ односи се на лица која нису похађала школу.

Модалитет „Непотпуна основна школа“ односи се на лица која су завршила неки од разреда основне школе (нпр. 1-4 или 5-7 разреда основне школе).

Модалитет „Основна школа“ односи се на лица која су завршила основну (осмогодишњу и деветогодишњу) школу, пријашњу осмољетку или седмољетку, пријашњу нижу гимназију, односно ниже разреде гимназије, пријашњу грађанску школу и остале сличне школе нивоа „мале матуре“.

Модалитет „Средњих школа“ подијељен је у двије основне групе:

- школе за занимања у трајању 2 до 3 године,
- школе за занимања у трајању од 4 године и гимназије.

Група „Школа за занимања у трајању 2 до 3 године и школе за КВ (квалификоване) раднике“ односи се на лица са завршеном школом за ученике у привреди, школом са практичном обуком, индустријском и занатском школом, средњим усмјереним образовањем у трајању краћем од 4 године и сличним школама.

Група „Школа за занимања у трајању од 4 године и гимназије“ односи се на лица са завршеном средњом техничком, средњом економском или медицинском и другом стручном школом у трајању 4 године, лица са положеним испитом зрелости (матуром) у гимназији било којег усмјерења, вјерске школе и средње усмјерено образовање без обзира на струку у трајању 4 године.

Модалитет “Виша школа и I (VI) степен факултета у трајању 2 до 3 године” односи се на лица која су завршила стручни студиј у трајању 2 до 4 године или пријашњи I (VI) степен студија у трајању 2 до 3 године на вишој школи, високој школи (педагошка и умјетничка академија).

Модалитет “Факултет и умјетничка академија” односи се на лица која су завршила факултет или умјетнички студиј (пријашњи VII степен студија) на факултету, умјетничкој академији или високој школи у трајању 4 и више година.

Модалитет “Магистериј” односи се на лица која су завршила постдипломски студиј и стекла назив магистра,

Модалитет “Докторат” односи се на лица која су одбранила докторску дисертацију и стекла назив доктора наука.

За лица која су завршила неку школу у иностранству исказује се она школа која одговара истом нивоу школе у Босни и Херцеговини.

(14) Активност

Активним становништвом сматрају се она лица која обављају занимање, тј. која својим радом (у радном односу или самостално на свом или породичном имању, у занатској или другој радионици, у кући и сл.) зарађују средства за живот или не обављају занимање, али траже прво или поновно запослење.

– Положај у активности

Лица која обављају занимање у радном односу или самостално сматрају се лицима која раде код послодавца у било којем сектору власништва, самостално обављају дјелатност у властитом предузећу, радњи или слободном занимању, са или без запосленика, самостално обављају дјелатност на свом пољопривредном газдинству, са или без запосленика, и помажући чланови породице у предузећу, радњи или на пољопривредном газдинству неког од чланова домаћинства.

Занимање подразумијева врсту посла коју лице обавља ради стицања средстава за живот. Занимање се дефинише као скуп послова и радних задатака који су својим садржајем и врстом организационо и технолошки сродни и повезани, а за њихово обављање потребни су знање, способност и вјештина.

Занимање незапослених лица односно лица која траже поновно запослење одређује се према пословима које је лице обављало прије настанка незапослености.

Занимање незапослених без радног искуства односно лица која траже прво запослење исказује се према оспособљености за рад школовањем или на други начин.

Посао (радно мјесто) дефинише се као скуп радних задатака које извршава једно лице.

Лицима с личним приходом сматрају се пензионери свих категорија, лица која примају социјалну помоћ или имају приход од давања у закуп земље, куће, трговине, радионице или друге имовине.

Под приходом се подразумијевају сва редовна примања и приходи осим примања која се остварују радом односно обављањем занимања.

Пензија (старосна, инвалидска, породична) примање је које се односи само на оно лице на чије име гласи рјешење, без обзира на то је ли лице пензију остварило у земљи или иностранству.

Старосну пензију, пријевремену или пуну, стиче осигурано лице које је то право остварило властитим радом у прописаном трајању и навршеним годинама живота.

Инвалидску пензију стиче осигурано лице код којег је настао губитак радне способности.

Породичну пензију стичу чланови породице након смрти носиоца пензије.

Лицима с другим личним приходом сматрају се лица која примају социјалну накнаду или имају приходе од давања у закуп земље, куће, трговине, радионице или друге имовине.

Социјалне накнаде подразумијевају новчана примања која добијају лица према разним основима стицања, као што су примања на име порођајног допуста, боловања, тјелесног оштећења и туђе његе, социјална помоћ, рехабилитација и запошљавање инвалидних лица, дјечји додатак, накнаде лицима у статусу расељених, повратника и сл.

Приходи од имовине односе се на приходе које остварују она лица на чије име гласи имовина и имовинска права стечена пријашњим радом, а укључују приходе од давања у најам соба, стана, куће, гараже, пословног простора, земље, покретне имовине (аутомобила, брода, стоке и сл.), приходе од дивиденди на дионице или распоређене добити предузећа (тако ће се нпр. за лица која су уложила средства у пословање предузећа или заната и само учествују у расподјели добити сматрати да имају добит од имовине), приходе од патената, лиценци, ауторских права, те штедња и приходи од камата на штедне улоге и камата на обвезнице и друге хартије од вриједности и сл.

Остале приходе лица остварују рјешењем или уговором, тј. документом који гласи на име и на рок, а односе се на стипендије, преквалификације, незапосленост, али и на нека посве једнократна примања као што су награде за успјех током школовања, примања од осигуравајућих завода на име озљеда, инвалидности или смрти, примања од осигуравајућих завода на име оштећене или уништене имовине, примања за национализовану или експроприсану имовину, алиментација и сл.

Издржавана лица су она лица које немају личних средстава за живот и издржавају их родитељи, супружници, рођаци, несродници или разне државне, хуманитарне, вјерске или сличне институције.

У издржавана лица укључене су домаћице, дјеца, ученици, студенти и остала издржавана лица.

Домаћицом се сматра лице старосне доби 15 и више година које не обавља никакав посао ради зараде и које искључиво или највећи дио времена током дана обавља само послове за потребе властитог домаћинства.

Дјететом, учеником или студентом сматрају се :

– дјеча предшколског узраста и остала дјеча млађа од 15 година која не похађају школу, и

– ученици и студенти који редовно или ванредно похађају неку школу (основну, средњу или факултет).

Неспособнима за рад сматрају се лица старосне доби 15 и више година која не могу обављати занимање због болести, инвалидности или старости.

Лица на раду или боравку у иностранству су они грађани Босне и Херцеговине који раде у иностранству код страног послодавца или самостално, или бораве у иностранству као чланови породице лица на раду.

Овдје нису укључена лица која у иностранству бораве као запослени у дипломатско-конзуларним службама и чланови њихових породица.

Страни послодавац је страни власник или предузеће те државна и јавна установа стране државе. Исто тако, страним послодавцем сматра се и наш држављанин који има регистровано предузеће односно радњу у иностранству у којој запошљава и наше раднике.

Самосталан рад у иностранству је рад у властитом предузећу, радњи, канцеларији, ординацији и сл.

(15) Активност издржаваоца

Модалитет “Активно лице у земљи” односи се на умрла лица чији је издржавалац био активно лице које је обављало занимање на подручју Босне и Херцеговине, што укључује и издржаваоце који раде односно обављају занимање у бх. дипломатским и другим представништвима и сличним службама у иностранству, издржаваоци који су на раду у иностранству упућени преко бх. предузећа која тамо изводе радове и издржаваоци који раде у Организацији уједињених нација или другим међународним организацијама.

Лицима с личним приходом сматрају се пензионери свих категорија, лица која примају социјалну помоћ или имају приходе од давања у закуп земље, куће, трговине, радионице или друге имовине.

Под приходом се подразумијевају сва редовна примања и приходи осим примања која се остварују радом односно обављањем занимања.

Лица на раду у иностранству су они грађани Босне и Херцеговине који раде у иностранству код страног послодавца или самостално.

(16) Положај у запослености

Положај у запослености односи се на лица која обављају занимање у радном односу или самостално.

Положај у запослености дефинише однос сваког лица које обавља неку економску активност према његовом запослењу, то јест је ли лице запосленик, власник/сувласник (послодавац), власник/сувласник без запосленика, тј. лице које ради за лични рачун (самозапосленик), те помажући члан домаћинства (неплаћени породични радник).

Запосленик је лице које ради за послодавца у било којем сектору власништва, односно лице које, у правилу, према формалном или неформалном договору с послодавцем (домаћим или страним) ради у земљи или иностранству за противнакнаду у облику наднице, плате, провизије или исплате према учинку у новцу или натури.

Овдје се укључују и радници дипломатско-конзуларних служби Босне и Херцеговине у иностранству.

Власник/сувласник са запосленицима (послодавац) јест лице које, радећи у властитом предузећу, радњи, слободном занимању (сам или са једним или више партнера сувласника) или пољопривредном газдинству, обавља посао или само управља и води пословање и трајније запошљава једну или више особа које код њега раде као запосленици.

Власник/сувласник без запосленика је лице које у свом предузећу, радњи, слободном занимању или пољопривредном газдинству самостално обавља посао у којем не запошљава раднике, а у обављању посла може се користити мањом или нередовном помоћи чланова свога домаћинства.

Помажући члан домаћинства је лице које редовно ради у предузећу, радњи, слободном занимању, на пољопривредном газдинству и сл. у власништву неког од чланова домаћинства, али за тај рад не добија накнаду, нити се за њега уплаћују доприноси.

ц) Карактеристике догађаја

(17) Датум смрти

Уписује се дан, мјесец и година кад је лице умрло. На основу тог податка и податка датума рођења израчунава се старост умрлог лица у тренутку смрти, а изражава се у навршеним годинама живота.

(18) Узрок смрти

Према Закону о здравственој заштити („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97; “Службени гласник Републике Српске“, број 18/99), чланом 145 односно чланом 91 за сваког се грађанима утврђује вријеме и узрок смрти.

Узроци смрти разврставају се према 10. ревизији Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти. Оригинал Међународне класификације објавила је Свјетска здравствена организација у Женеви 1992. године под насловом *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, Tenth Revision, Volume 1*.

Класификација болести дефинисана је као систем категорија које се додјељују одређеним болестима према успостављеним критеријумима. У класификацији су болести разврстане на најприкладнији начин за опште епидемиолошке потребе и за процјену здравствене заштите.

Десета ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти задржала је традиционалну структуру, с тим што је пријашње (IX ревизија) бројчано шифрирање замијењено словно-бројчаним (једно слово и три бројке), што је омогућило бољу равнотежу између садржаја појединих поглавља, а оставља простор за накнадне измјене и допуне. Та класификација је у суштини статистичка класификација болести и других здравствених проблема, а измјене су направљене како би се задовољиле разноврсне потребе за подацима о морталитету и здравственој заштити.

Праћење узрока болести и смрти на јединствен начин у различитим земљама помаже уочавању промјена у појављивању болести, грешака у приступу, утицаја демографских, социјалних и других фактора, те подстиче на правовремено реаговање.

Прихваћање истог начина разврставања болести и узрока смрти и извјештавања о њима у већини земаља свијета омогућава међународну упоредивост података.

Узроком смрти у складу с наведеном класификацијом сматрају се оне болести, болесна стања или повреде које су проузроковале смрт или су допринијеле њеном наступу те околности несреће или насиља које су проузроковале такве повреде.

Основни узрок смрти је: а) болест или повреда која је покренула ток догађаја који су непосредно проузроковали смрт, или б) околности несреће или насиља које су проузроковале смртну повреду.

Податак о узроку смрти треба уписати у „Потврду о смрти“, која је прописана Правилником о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти („Службене новине Федерације БиХ“, број 15/00), на основу чл. 151 ст. 4, веза са чл. 162 ст. 1 тачка 14 Закона о здравственој заштити („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97), као и Правилником о начину утврђивања узрока смрти у Републици Српској („Службени лист СРБиХ“, број 1/82) и Законом о здравственој заштити Републике Српске („Службени гласник РС“, број 18/99, чл. 91, 92, 93, 94, 95 и 96).

(19) Мјесто смрти

Односи се на мјесто односно институцију гдје је смрт наступила.

Сматра се да је смрт наступила у болници ако је лице умрло у здравственој установи током хоспитализације.

Здравствене установе су: опште и специјалне болнице, клинике, клиничке болнице, клиничко-болнички центри, љечилишта, стационари, болнице у војним базама и затворима.

Сматра се да је смрт наступила у другој здравственој установи ако је лице умрло у било којој здравственој установи без хоспитализације. Овдје се укључује и возило хитне помоћи.

Сматра се да је смрт наступила у установи за смјештај ако је лице умрло у социјалној или социјално-здравственој установи.

Установе за смјештај су: домови пензионера, домови за његу, установе за смјештај дјеце, старијих и особа са ограниченом способношћу да се саме брину о себи, ученички и студентски домови, затвори и поправни заводи.

Сматра се да је смрт наступила у стану ако је лице умрло у стану, кући на адреси пребивалишта или неинституционалном мјесту становања. Овдје се укључује и приватни пут до куће, гаража, врт око куће, двориште до куће и окућница у приватној кући или врту.

Друго мјесто – смрт може наступити на било којем простору и овдје се разврставају сви случајеви који се не могу разврстати у претходним категоријама.

(20) Лијечење од болести која је узрок смрти

Сматра се да је лице лијечено од болести која је узрок смрти ако је лијечено управо од болести, озљеда или стања које је проузроковало смрт.

д) Карактеристике лица које је дало податке о узроку смрти

(21) Лице које је утврдило смрт

Према Правилнику о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти сахрана умрлог лица не може се обавити док се не обави преглед умрлог.

Сходно чл. 145 Закона о здравственој заштити ФБиХ („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97) односно чл. 91 Закона о здравственој заштити РС („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99) вријеме и узрок смрти утврђује љекар специјалиста (мртвозорник).

Према чл. 4 Правилника о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти у Федерацији БиХ („Службене новине Федерације

БиХ“, број 15/00), изузетно, када за поједина подручја не постоји могућност да се за мртвозорника односно његовог замјеника именује љекар специјалиста, може се именовати и други оспособљени здравствени радник.

Сходно чл. 146 Закона о здравственој заштити ФБиХ („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97) односно чл. 95 Закона о здравственој заштити РС („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99) надлежни општински орган именује потребан број љекара специјалиста односно других здравствених радника који утврђују наступ смрти, вријеме и узрок смрти лица умрлих изван здравствене установе.

Вријеме и узрок смрти лица умрлих у здравственој установи утврђује љекар специјалиста те установе.

Мртвозорник – љекар специјалиста – онај је љекар специјалиста којег је општински орган именовано мртвозорником и чији је задатак утврђивање узрока и времена смрти особа умрлих изван здравствене установе.

Мртвозорник – други здравствени радник – оспособљени је здравствени радник који само изузетно утврђује вријеме и узрок смрти лица умрлих изван здравствене установе.

Обдукцент је љекар специјалиста који проводи обдукцију тијела умрлог лица ради утврђивања узрока смрти у свим случајевима у којима постоји захтјев за обдукцијом.

Захтјев за обдукцијом најчешће се поставља у случају насилних и наглих смрти, односно када постоји сумња или је очито да је смрт проузрокована казним дјелом, или је у вези са извршењем казног дјела, када то захтијевају епидемиолошки, санитарни и други стручни медицински разлози, у случају настанка смрти приликом дијагностичког или терапеутског захвата, односно под условима наведеним у чл. 149 Закона о здравственој заштити ФБиХ („Службене новине Федерације БиХ“, број 29/97) односно у чл. 94 Закона о здравственој заштити РС („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99).

Љекар специјалиста који је лијечио је љекар специјалиста који је утврдио смрт у случају лијечења умрлог лица управо од болести, повреда или стања које је проузроковало смрт.

е) Карактеристике насилне смрти

Насилна смрт је свака смрт која није настала због природних околности (болест, старост), него је ријеч о насилној смрти насталој од повреда или тровања, односно смрти за коју се утврди да је настала као последица несрећног случаја, самоубиства или убиства, односно смрти изазваној рањавањем због ратних дјеловања.

(22) Врсте насилне смрти

Несрећни случај је свака насилна смрт која је наступила као посљедица ненамјерно изазваних повреда или тровања. Смрт наступила као посљедица експлозивних средстава преосталих након рата сматра се несрећним случајем.

Самоубиство је насилна смрт која је наступила као посљедица повреда или тровања које је умрло лице свјесно и намјерно изазвало.

Убиство је противправно уништење туђег људског живота, тј. насилна смрт која је наступила као посљедица повреда или тровања које је над умрлим лицем намјерно изазвало друго лице.

Остало – Према МКБ-10 то су: догађаји са неодређеном намјером, законске интервенције и ратне операције, компликације услјед медицинског и хируршког лијечења, као и догађаји са неутврђеним поријеклом насилне смрти.

(23) Узрок насилне смрти – објашњено под (18)

(24) Дан, мјесец, година и час догађаја

Уписује се дан, мјесец, година и час кад се случај догодио. На основу података о времену догађаја и времену смрти израчунава се интервал између догађаја и насилне смрти.

(25) Интервал између догађаја и наступа смрти

Интервал између догађаја и наступа смрти израчунава се на основу података о времену догађаја и времену насилне смрти.

(26) Врста несрећног случаја

Под несрећом на послу подразумијева се несрећа са смртним исходом, проузрокована повредом или тровањем непосредним механичким, физикалним или хемијским дјеловањем, на мјесту обављања посла.

Несрећом при доласку/одласку на посао сматра се несрећа са смртним исходом која се догодила у времену од поласка на посао до доласка на радно мјесто, односно, при повратку, од радног мјеста до мјеста становања. Укључују се и саобраћајне несреће при доласку/одласку на посао са смртним исходом.

Под несрећом у школи подразумијевају се околности несрећног случаја са смртним исходом проузроковане повредама на школовању ученика односно студената, за вријеме наставе и других школских активности.

Несрећом при доласку/одласку у школу сматра се несрећа са смртним исходом која се догодила у времену од поласка у школу односно, при повратку, од школе до мјеста становања. Укључују се и саобраћајне несреће при доласку/одласку у школу са смртним исходом.

Саобраћајна несрећа је свака несрећа која укључује средство намијењено или употријебљено у то вријеме за превоз лица или добара с једног мјеста на друго, с посљедицом смртог исхода учесника у саобраћају.

Железничка несрећа је саобраћајна несрећа која укључује воз или друго железничко возило за превоз по трачницама без обзира на то је ли у покрету или није. Искључују се несреће у радионицама, на окретницама или скретницама, на железничком земљишту, ако није укључен воз или железничко возило. Овдје су укључени пјешаци, бициклисти и други погинули у судару с возом при прелазу железничких трачница.

Несрећа у превозном средству свака је несрећа возила настала на јавној саобраћајници (укључују се возила која се дјелимично или у цијелости налазе на саобраћајници) и несрећа изван промета која се у цијелости догодила на било којем другом мјесту.

Превозна (моторна) средства су: мотоцикл, трицикл на моторни погон, аутомобил, камионет, тешко превозно возило, аутобус, посебно возило које се претежно употребљава међу индустријским зградама и на индустријском простору, посебно возило које се претежно употребљава у пољопривреди, посебно грађевинско возило те посебно возило за сваки терен.

Превозне несреће у немоторним возилима су несреће возила која нису моторна (нпр. запрежно возило, животиња која носи лице, трицикл, тролејбус). У ту групу несрећа укључује се и трамвај као средство намијењено прије свега превозу лица унутар града, креће се по трачницама, а подвргнуто је нормалним саобраћајним знаковима и вози по правилу на засебној прузи која је дио цесте.

Особа погинула као пјешак је свака особа укључена у несрећу која је или проузроковала смрт те особе или је допринијела њезином наступу, а лице се у тренутку несреће није возило у/на моторном возилу, железници, трамвају или возилу са животињском вучом или другом возилу, или на возилу на педале или животиње.

Остале несреће у превозу су несреће у превозу на води, у ваздушном превозу те друге неспецифичне несреће у превозу.

Под несрећом код куће сматра се несрећа са смртним исходом у домаћинству, односно несрећа која се догодила у стану, кући, кући за одмор, објектима уз кућу (гаража или други објект), дворишту уз кућу, врту до куће, или у неинституционалном мјесту становања и сл.

ф) Карактеристике умрле одојчади

Умрлом одојчади сматрају се дјеца која су умрла прије навршене једне године живота.

(27) Дијете рођено у браку или изван брака

Дјететом рођеним у браку или брачним дјететом сматра се оно дијете које је рођено у браку склопљеном према законским одредбама Породичног закона Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 35/05 и 41/05) и Породичног закона Републике Српске („Службени гласник РС“, број 54/02) и оно које је рођено у периоду до 300 дана по престанку брака.

У складу са одредбама Породичног закона Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 35/05 и 41/05, чланови 53 и 54) и Породичног закона Републике Српске („Службени гласник РС“, број 54/02, чл. 109) дјететова мајка је жена која га је родила, а дјететовим оцем, чл. 54 и 109, сматра се мајчин муж ако је дијете рођено у периоду до 300 дана по престанку брака.

Подаци о мајци

(28) Датум рођења

Уписује се дан, мјесец и година рођења мајке умрлог дјетета (одојчета).

На основу овог податка и податка о датуму смрти дјетета израчунава се старост мајке у тренутку смрти дјетета, а изражава се у навршеним годинама живота.

(29) Број живорођене дјеце коју је мајка умрлог дјетета родила

Односи се на број живорођене дјеце коју је мајка родила, укључујући умрло одојче, без обзира на то јесу ли дјеца рођена у браку или изван брака.

(30) Број дјеце која су у животу

Односи се на број живорођене дјеце коју је мајка родила, а која су у животу.

(31) Највиша завршена школа – објашњено под (13)

(32) Активност – објашњено под (14)

(33) Активност издржаваоца – објашњено под (15)

3. ОРГАНИЗАЦИЈА И СПРОВОЂЕЊЕ ИСТРАЖИВАЊА

Према Закону о статистици Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 26/04 и 42/04) Агенција за статистику БиХ надлежна је да у складу са међународно прихваћеним стандардима израђује и објављује статистичке податке, а на основу података које доставе ентитетски заводи.

Према чл. 6 Закона о статистици у Федерацији Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације БиХ“, број 63/03) надлежни федерални орган за послове статистике у Федерацији је Федерални завод за статистику.

Федерални завод има своје организационе јединице за статистику у кантонима које прикупљају потребне податке од кантоналних органа управе и других институција, као и градских односно општинских служби за управу и свих других правних и физичких лица која су одређена као извјештајне јединице.

Према чл. 4 Закона о статистици Републике Српске („Службени гласник РС“, број 85/03) надлежни орган за послове статистике у Републици Српској је Републички завод за статистику.

Сходно чл. 18 односно чл. 9 ентитетских закона о статистици („Службене новине Федерације БиХ“, број 63/03 и “Службени гласник Републике Српске“, број 85/03), производња статистике утврђује се програмом и планом рада, који осигурава и реализацију Статистичког програма БиХ.

Програм одређује: назив истраживања (активности), садржај и вријеме провођења, ко је обавезан дати податке и у којем року, обавезе надлежног статистичког органа и организација у спровођењу истраживања и рокове за обраду и дистрибуцију резултата истраживања.

3.1. ОБУХВАТ

У овом истраживању о умрлим прикупљају се подаци за умрле који су уписани у матичну књигу умрлих без обзира на то јесу ли умрли на територији Босне и Херцеговине или у иностранству и без обзира на држављанство.

3.2. ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Подаци се прикупљају за цијелу територију Босне и Херцеговине, а евидентирају се подаци за насеља, општине те кантоне према важећој територијалној организацији која је на снази у вријеме спровођења истраживања односно попуњавања образаца.

3.3. УЧЕСНИЦИ ИСТРАЖИВАЊА

У припреми и провођењу истраживања статистике умрлих учествују: Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику Федерације БиХ, Републички завод за статистику Републике Српске, кантонални органи управе, општинске службе за управу и матичне канцеларије.

Матичар уписује у матичну књигу умрлих свако умрло лице које је умрло на подручју матичне канцеларије, односно матичног подручја за које је надлежан, попуњава статистичке обрасце те их доставља, посебно за сваки мјесец, надлежном органу за послове статистике.

Матичар је обавезан да најприје утврди гдје се случај смрти догодио и изврши упис у матичну књигу умрлих, у складу с прописима везаним за вођење матичних књига, и тек онда кад утврди да је мјесто смрти на подручју матичне канцеларије односно матичног подручја за које је он надлежан.

Матичар уписује у матичну књигу умрлих и чињеницу смрти која се догодила у иностранству. У овом случају матичар обавља упис чињенице смрти настале у иностранству у матичну књигу умрлих мјеста гдје је умрло лице имало посљедње пребивалиште, сходно чл. 34 Уредбе о матичним књигама, и попуњава образац ДЕМ-2.

У случају да се посљедње пребивалиште умрлог лица не може утврдити, упис ће се извршити у одговарајућу матичну књигу по мјесту рођења у Босни и Херцеговини. Ако из неких разлога ни то није могуће, упис ће се извршити у матичну књигу умрлих која се води у граду Сарајеву у Општини Центар – Сарајево (за подручје Федерације БиХ) или у Бањој Луци (за подручје Републике Српске).

3.4. РОКОВИ ЗА ПРИКУПЉАЊЕ, ОБРАДУ И ДИСЕМИНАЦИЈУ ПОДАТАКА

Рокови за прикупљање, обраду и дисеминацију података статистике умрлих одређени су плановима и програмима рада Агенције за статистику БиХ и ентитетских завода.

Статистички извјештај о случају смрти матичар мора испунити одмах приликом уписа чињенице смрти у матичну књигу умрлих.

Подаци из матичне књиге умрлих преносе се на образац ДЕМ-2. Одговоре на питања која нису евидентирана у матичној књизи умрлих преписује из Потврде о смрти, односно тражи их од лица које је дошло пријавити упис чињенице смрти. Матичар је одговоран за тачност и потпуност података на образцу ДЕМ-2.

Попуњене обрасце доставља надлежној канцеларији за послове статистике најкасније до трећег у мјесецу за претходни мјесец.

Рок обраде појединачних података прикупљених на Статистичком извјештају о случају смрти (ДЕМ-2) за протеклу годину и израде резултата, према годишњим плановима статистичких завода, јест 30. јуни текуће године.

4. ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

За сваки упис у матичну књигу умрлих матичар попуњава Статистички листић о случају смрти (ДЕМ-2).

Одговор се даје уписивањем података или заокруживањем једног од бројева (шифри) понуђених уз могуће одговоре.

Матичар је дужан на свако питање у статистичком листићу уписати тачан одговор према упуту за попуњавање Статистичког листића о случају смрти.

Уз статистички извјештај о случају смрти матичар прилаже и Потврду о смрти.

5. МЕТОДИ ЗА ИЗРАЧУНАВАЊЕ ОСНОВНИХ ДЕМОГРАФСКИХ ПОКАЗАТЕЉА

Демографске појаве се за одређени период, а то је најчешће календарска година, упоређују помоћу разних стопа које се израчунавају као омјер (разломак) одређених виталних догађаја (нпр. умрли у статистици умрлих) и укупног броја становника или његових супконтингената. Овај омјер познат је под називом стопа. Стопа је обично омјер величине као дијела и цијеле појаве на 1000 јединица посматране појаве (нпр. становника). У литератури су ове стопе познате као периодичне, и то углавном годишње, док се кохортне стопе односе на одређене генерације или контингенте становништва односно старосне групе популације рођених одређених година.

Дефиниције и објашњења за израду стопа с подручја виталне статистике преузете су из међународних препорука за прикупљање и обраду података виталне статистике и публикација др. Alice Wertheimer-Балетић „Демографија (становништво и економски развитак)“, Информатор, Загреб, 1982, и „Становништво и развој“, МАТЕ, Загреб, 1999.

Појам генерација односи се на групу људи рођених у одређеном периоду, у једној или више календарских година.

Појам кохорта означава групу људи која је међусобно повезана одређеним „догађајем“ у специфичном (одређеном) периоду (нпр. рођени истих година, вјенчани истих година и сл.).

Анализа кохорте означава методу анализирања података појединаца одређене кохорте (групе старости) кроз њихов животни вијек или за одређени период.

Уобичајена је подјела стопа на опште и специфичне: општа стопа исказује однос одређене демографске појаве и цијеле популације, односно одређених контингената становништва, док специфичне стопе исказују тај омјер у односу на одређене године старости, пол и сл. тих контингената.

Демографско проучавање наталитета односно фертилитета бави се појавом повезаном с репродукцијом становништва.

За разлику од наталитета, који се сматра позитивном компонентом природног кретања становништва, морталитет је његова негативна компонента. Морталитет одређеног подручја – земље, резултат је дјеловања биолошких, друштвених, привредних, али и здравствених фактора.

Аспект биолошког дјеловања на смртност све је већи због процеса старења становништва, односно све већег броја старијег становништва, уз високу појаву морталитета. Висока стопа смртности на неки начин поништава учешће неповољне старосне структуре (високо учешће старије популације) и све већег очекиваног трајања живота.

На укупан број становника, односно на његово укупно кретање, осим компонената природног кретања (рођења и смрти), утичу и компоненте механичког кретања, тзв. имиграције (усељење) и емиграције (исељење). То значи да су имиграција и наталитет позитивна, а емиграција и морталитет негативна компонента укупног кретања становништва.

На основу компонената природног и механичког кретања становништва те података пописа израчунавају се процјене укупног броја становника и његове структуре с обзиром на пол и старост. Уобичајена је израда процјене укупног броја становника средином године.

Процјена укупног броја становника израчунава се према формули:

$$P = P_p + (N - M) + (I - E)$$

P – процјена броја становника средином године (30. јуна)

P_p – подаци пописа

N – број живорођене дјеце у посматраном периоду

M – број умрлих у посматраном периоду

I – број досељених лица (имиграција) у посматраном периоду

E – број одсељених лица (емиграција) у посматраном периоду

При изради процјене броја становника у години пописа треба имати у виду критични моменат пописа (у Босни и Херцеговини сви пописи од 1961. до 1991. године проведени су 31. марта као критични моменат пописа). Процјена броја становника односи се на средину посматране године (30. јуни), уз напомену да се подаци о природном и механичком кретању становништва израђују за календарску годину.

У наведеној формули подаци о природном и механичком кретању при изради процјене броја становника пописне године узимају се за период од 1. априла до 30. јуна те пописне године.

За израду процјене броја становника у међупописном периоду користе се подаци о природном и механичком кретању становника за период од 1. јула до 31. децембра претходне године и од 1. јануара до 30. јуна посматране године (године за коју се израђује процјена).

Процјена броја становника за међупописни период израчунава се према формули:

$$P_n = P_{n-1} + (N - M) + (I - E)$$

P_n – процјена броја становника посматране године

P_{n-1} – процјена броја становника претходне године

У неким земљама процијењени број становника средином године (Mid-year population) израчунава се као аритметичка средина броја становника почетком (1. јануара) и крајем (31. децембра) календарске (посматране) године.

У том случају процијењени број становника средином године израчунава се према формули:

$$P_s = \frac{P_1 + P_2}{2}$$

P_s – процјена броја становника средином посматране године

P_1 – процјена броја становника почетком посматране године

P_2 – процјена броја становника крајем посматране године

У наставку су дате стопе компонената природног кретања становника које се најчешће употребљавају при анализи података статистике умрлих, њихови називи и објашњања, математичке формуле за њихово израчунавање те значење појединих знакова у датим формулама.

Проучавање смртности односи се на резултате смрти у одређеној популацији. У овом случају појам смртности користи се као синоним за стопу морталитета или стопу смртности, која мјери учесталост (фреквенцију) умирања становништва

одређеног подручја односно једне земље, посматрано, уобичајено, у једној календарској години.

Уопштено се говори о тзв. “сировој” или општој стопи смртности. Та се стопа смртности односи на годишњу стопу смртности, а представља однос укупног броја умрлих током одређеног периода и броја особа “изложених” ризику смрти у истом периоду, тј. просјечном броју становника (број становника средином године).

Општа стопа морталитета апроксимативни је показатељ нивоа смртности.

Општа стопа морталитета је однос броја умрлих лица током једногодишњег периода (календарске године) и просјечног броја становника (процијењени број становника средином године) за ту годину, израчуната на 1000 становника.

Стопа морталитета показује колико је у једној календарској години на одређеном подручју просјечно умрло лица на 1000 становника. Другим ријечима, та стопа показује тенденцију смртности становника цијеле земље или неког одређеног дијела/подручја у посматраној календарској години.

Стопа морталитета израчунава се према формули:

$$m = \frac{M}{P} \times 1000$$

m – општа стопа морталитета исказана у промилима (‰)

M – број умрлих особа у посматраном периоду (календарска година)

P – процјена броја становника средином године (30. јуна)

Процјена броја становника (у називнику) мора бити за идентично подручје на које се односи и број умрлих особа исказаних у бројнику.

Природни прираштај (P_p) резултат је разлике броја живорођене дјеце и броја умрлих лица током календарске године, а израчунава се према формули:

$$P_p = N - M$$

Позитивна разлика или вишак броја живорођених над умрлим је природни прираштај, док је негативна разлика или вишак умрлих над живорођеним природни пад становништва, или негативан природни прираштај, односно природно смањење или природна депопулација.

У случају једнаког броја живорођених и умрлих ријеч је о тзв. нултом прираштају или природној стагнацији становништва, када је осигурана

једноставна природна репродукција становништва или његово обнављање у истом броју.

Природни прираштај као разлика броја живорођених и умрлих назива се и равнотежа живорођених и умрлих.

Стопа природног раста/пада рачуна се на 1000 становника, а израчунава се према формули :

$$p = \frac{N-M}{P} \times 1000$$

p – стопа природног прираштаја

N – број живорођене дјеце у посматраном периоду
(календарска година)

M – број умрлих лица у посматраном периоду
(календарска година)

У случају када је $N > M$ ријеч је о позитивном природном прираштају, а у случају да је $N < M$ ријеч је о негативном природном прираштају, односно о природном паду становништва.

Осим природног прираштаја, на основу података виталне статистике (о рођеним и умрлим) и нето салда миграције добија се укупни пораст становништва (одређеног подручја током календарске године или за вишегодишњи период).

Укупни прираштај становништва (U_p) израчунава се према формули:

$$U_p = (N - M) + (I - E)$$

Стопа укупног прираштаја такође се рачуна на 1000 становника, и то према формули:

$$S_u = \frac{U_p}{P} \times 1000$$

S_u – стопа укупног прираштаја

Осим стопе природног прираштаја често се израчунава тзв. витални индекс (V_i), као однос броја живорођене дјеце и броја умрлих лица, тј. однос броја живорођених у односу на 100 умрлих лица.

$$V_i = \frac{N}{M} \times 100$$

Витални индекс показује кретање биолошке репродукције становништва одређеног подручја, а практичан је за израчунавања за мања подручја (нпр.

градове, општине), за која се углавном не рачуна процијењени број становника за међупописни период. Примјена му је и за краће периоде, то јест за краће од једне године, нпр. мјесечно, тромјесечно, полугодишње.

Када је $V_i > 100$, значи да је ријеч о позитивном природном прираштају на том подручју за посматрани период, док је у случају $V_i < 100$ ријеч о негативном природном прираштају, односно о природној депопулацији.

Када је $V_i = 100$, ријеч је о природној стагнацији или нултом природном прираштају становништва.

Осим општих стопа, у случају када се проучавају одређени потконтингенти становништва или различите групе становништва (према полу, старости и сл.) ријеч је о тзв. специфичним стопама морталитета.

Приликом поређења података о морталитету за различита подручја/државе, а како би се елиминисали ефекти различите старосне структуре умрлих, користи се тзв. стандардизована стопа морталитета, тј. коригована општа стопа морталитета.

Та стопа се израчунава примјеном специфичних стопа морталитета према старости конкретне популације на број особа одговарајуће старости у становништву које је изабрано као модел-становништво или као стандардно становништво.

Као стандардно становништво обично се бира становништво које је по старосној структури слично популацији која се упоређује.

Будући да се код стандардизованих стопа морталитета полази од одређених претпоставки, те стопе се сматрају хипотетичким и фиктивним величинама. Оне се у пракси употребљавају као погодан, просторно и временски компаративан, синтетички показатељ смртности у разним популацијама, јер често општа стопа морталитета не може послужити у компаративне сврхе (разлике у старосној структури).

Умјесто стандардизованих стопа морталитета, врло често се користе специфичне стопе морталитета.

Специфичне стопе се израчунавају према старости, полу, брачном стању, економској активности и сл. (према брачном стању и економској активности специфичне стопе се најчешће израчунавају у години пописа у земљама гдје нема регистра становништва, када су расположиви подаци за цјелокупно становништво по свим обиљежјима).

Специфична стопа морталитета према старости:

Специфична стопа морталитета (m_x) јест однос броја умрлих лица одређене старости (x) и просјечног броја становништва те исте старости у посматраној календарској години, рачунате такође на 1000 становника.

$$m_x = \frac{M_x}{P_x} \times 1000$$

x – посматране године старости

m_x – специфична стопа морталитета

M_x – број умрлих лица посматране старости (x)

P_x – укупан број становника посматране старости (x)

Специфична стопа морталитета према полу:

– за мушко становништво:

$$m_m = \frac{M_m}{P_m} \times 1000$$

m_m – стопа морталитета мушког становништва

M_m – број умрлих мушкараца у посматраном периоду (календарска година)

P_m – укупан број мушког становништва средином године (30. јуни)
– за женско становништво

$$m_f = \frac{M_f}{P_f} \times 1000$$

m_f – стопа морталитета женског становништва

M_f – број умрлих жена у посматраном периоду (календарска година)

P_f – укупан број женског становништва средином године (30. јуна)

Специфична стопа морталитета према полу и старости:

– за мушко становништво

$$m_{mx} = \frac{M_{mx}}{P_{mx}} \times 1000$$

m_{mx} – специфична стопа морталитета мушког становништва

M_{mx} – број умрлих мушкараца посматране старости (x) текуће године

P_{mx} – укупан број мушког становништва посматране старости (x) средином године (30. јуна)

– за женско становништво

$$m_{fx} = \frac{M_{fx}}{P_{fx}} \times 1000$$

m_{fx} – специфична стопа морталитета женског становништва

M_{fx} – број умрлих жена посматране старости (x) текуће године

P_{fx} – укупан број женског становништва посматране старости (x) средином године (30. јуна)

Просјечна старост умрлих лица, ако се израђује, рачуна се посебно за мушку а посебно за женску популацију. При израчунавању просјечне старости умрлих особа не укључује се податак о броју умрле одојчади (нулта година).

Просјечна старост умрлих особа:

– за мушке особе

$$\overline{mm} = \frac{\sum_{i=1}^n Mmi}{\sum Mm}$$

– за женске особе

$$\overline{mf} = \frac{\sum_{i=1}^n Mfi}{\sum Mf}$$

и године старости

На основу података о умрлим према старости израчунавају се и тзв. табеле морталитета. Основни подаци који су саставни дио табела морталитета су коефицијенти морталитета или вјероватноћа умирања у појединим годинама старости према једногодишњим или петогодишњим групама старости.

Вјероватноћа умирања или вјероватноћа смрти значи вјероватноћу да ће лице старо x година умријети прије навршених x+n година.

Будући да вјероватноћа смрти по старости показује различите тенденције за мушко и женско становништво, то је и разлог да се израђују посебне табеле морталитета за женско и за мушко становништво.

Посебним методима се унутар табела морталитета израђују вјероватноће доживљавања одређене старости те очекивано трајање живота.

Очекивано трајање живота при рођењу подразумијева просјечну дужину живота појединаца увјетовану постојећим трендом морталитета који је постојао у вријеме рођења, или, другим ријечима, очекивано трајање живота је вјероватна старост коју ће доживјети особе рођене у посматраним годинама.

То значи да подаци о очекиваном трајању живота представљају вјероватну старост коју ће доживјети особе рођене у посматраним годинама под претпоставком да ће током живота тих особа морталитет по старости остати исти као и у годинама на које се односе табеле морталитета.

Смртност становништва у потпуности, а посебно смртност дјеце, непосредно утиче на промјене у очекиваном трајању живота.

Најважнији и најшире коришћен показатељ из табела морталитета је очекивано трајање живота новорођених, које представља просјечан број година колико се може очекивати да ће живјети лица рођена у годинама на које се односе табеле морталитета под условима морталитета у тим годинама. То, другим ријечима, значи да је очекивано трајање живота просјечна старост у којој ће умријети лице из групе рођених у годинама на које се односе табеле под поменутих условима. Тај показатељ је синтеза укупног морталитета становништва јер на његову вриједност утиче смртност у свим старосним групама.

На очекивано трајање живота новорођених највише утиче морталитет одојчади односно смртност живорођене дјеце која умру током прве године живота. Морталитет одојчади, између осталог, важан је показатељ здравственог стандарда становништва.

Основни показатељ морталитета одојчади је тзв. стопа морталитета одојчади, уједно једна од специфичних стопа морталитета становништва (дјеца до једне године живота), а представља однос броја умрле одојчади у односу на број живорођене дјеце током посматране календарске године, рачунате уобичајено, као и све стопе, на 1000 живорођених.

$$m_d = \frac{M_d}{N} \times 1000$$

m_d – стопа морталитета одојчади

M_d – број умрле одојчади у посматраном периоду (календарска година)

N – број живорођене дјеце у посматраном периоду (календарска година)

Та стопа је апроксимативна мјера ризика смртности између времена рођења и првог рођендана. Основни недостатак те стопе је у томе што се узима у обзир број умрле одојчади у текућој години у односу на живорођене те исте године премда је дио умрле одојчади рођен у претходној години. У свјетској литератури су познати и друкчији начини израчунавања стопе морталитета, или се узима просјек стопа двију узастопних година или се сматра да је трећина одојчади умрле у години посматрања рођена у протеклој години и сл.

У том случају би се стопа морталитета одојчади могла израчунати према формули:

$$md = \frac{Md_{(t)}}{0,7N_{(t)} + 0,3N_{(t-1)}} * 1000$$

t – посматрана текућа календарска година

$M_{d(t)}$ – број умрле одојчади у посматраном периоду (текућа година)

$N_{(t)}$ – број живорођене дјецe у посматраном периоду (текућа година)

$N_{(t-1)}$ – број живорођене дјецe у претходној години

Међутим, без обзира на недостатке, најчешће је коришћење стопа умрле одојчади израчунатих стављањем у однос броја умрле одојчади и живорођених у текућој (истој) години.

С обзиром на смртност одојчади, уобичајено је проучавање тзв. неонаталног морталитета. Неонатални период (10. ревизија Међународне статистичке класификације болести, повреда и узрока смрти, “Дефиниције“, стр. 938) почиње рођењем, а завршава се са 28 навршених дана након рођења.

Неонатални морталитет се дијели на рану неонаталну смртност, тј. смрт у току првих седам дана живота (навршених 6 дана), и на касну неонаталну смрт, тј. смрт након седмог, а прије навршених 28 дана живота.

Као и за укупно умрле, и за умрлу одојчад израчунавају се стопе према полу.

– за мушку умрлу одојчад

$$m_{dm} = \frac{M_{dm}}{N_{dm}} * 1000$$

m_{dm} – стопа морталитета мушке одојчади

M_{dm} – број умрле мушке одојчади у посматраном периоду (календарска година)

N_{dm} – број живорођене мушке дјеце у посматраном периоду (календарска година)

– за женску умрлу одојчад

$$m_{df} = \frac{M_{df}}{N_{df}} \times 1000$$

m_{df} – стопа морталитета женске одојчади

M_{df} – број умрле женске одојчади у посматраном периоду (календарска година)

N_{df} – број живорођене женске дјеце у посматраном периоду (календарска година)

Уобичајено је и рачунање смртности дјеце у старости од 1 до 4 године живота, а стопа се рачуна на 100.000 становника. Та стопа се такође израчунава посебно за мушку и посебно за женску дјецу.

– за мушку дјецу

$$m_{dm(1-4)} = \frac{M_{dm(1-4)}}{P_{dm(1-4)}} \times 100\ 000$$

$m_{dm(1-4)}$ – стопа морталитета мушке дјеце старосне доби од 1 до 4 године

$M_{dm(1-4)}$ – број умрле мушке дјеце старосне доби од 1 до 4 године у посматраном периоду (календарска година)

$P_{dm(1-4)}$ – укупан број мушке дјеце старосне доби од 1 до 4 године у посматраном периоду (календарска година)

– за женску дјецу

$$m_{df(1-4)} = \frac{M_{df(1-4)}}{P_{df(1-4)}} \times 100\ 000$$

$m_{df(1-4)}$ – стопа морталитета женске дјеце старосне доби од 1 до 4 године

$M_{df(1-4)}$ – број умрле женске дјеце старосне доби од 1 до 4 године у посматраном периоду (календарска година)

$P_{df(1-4)}$ – укупан број женске дјеце старосне доби од 1 до 4 године у посматраном периоду (календарска година)

Осим наведених показатеља, један од важних индикатора здравственог стандарда сваке популације је и стопа матерналног морталитета.

Према 10. ревизији Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти, матернална смртност односи се на смрт жене за вријеме трудноће или унутар 42 дана од завршетка трудноће без обзира на трајање трудноће и да ли је трудноћа била матерична или ванматерична, због било којег узрока смрти у вези са трудноћом, погоршаног стања због трудноће или њеним вођењем, али искључујући насилну смрт односно несрећни случај са смртним исходом, убиство или самоубиство.

Стопа матерналног морталитета је однос броја случајева матерналне смрти и броја живорођене дјеце током посматраног периода (календарска година). Та се стопа рачуна на 10.000 живорођених. Али и на 100.000 живорођених (због малих фреквенција матерналне смртности).

$$m_{fr} = \frac{M_{fr}}{N} \times 100\,000$$

m_{fr} – стопа матерналног морталитета

M_{fr} – број умрлих жена (матернална смрт)

Један од важних индикатора морталитета је и показатељ о потенцијално изгубљеним годинама живота (*Potential Years of Life Lost* – PYLL – скраћеница у међународној литератури, или YLL – *Years of Life Lost*).

Изгубљене године живота односе се на податак о укупно изгубљеним годинама живота због преране смртности популације без обзира на то да ли је ријеч о природној или насилној смрти.

PYLL је збирна мјера прераног морталитета која обезбјеђује експлицитан начин мјерења смрти која се догодила у млађим годинама. Та мјера је понајприје превентивна.

За сваки узрок смрти или групу узрока смрти израчунавају се године које би преостале до актуелног (најновијег податка) очекиваног трајања живота да је лице остало на животу. У овим калкулацијама се искључује нулта година (податак о умрлој одојчади) зато што је смртност одојчади везана, осим у посебним случајевима, углавном за специфичне узроке смрти.

У литератури се појављује неколико начина (приступа) исказивања индикатора о потенцијално изгубљеним годинама живота с обзиром на године старости. Увијек се почиње с навршеном првом годином живота, а крајња година, с

порастом очекиваног трајања живота, кретала се од 70 до 75 година (у OECD Health Data узет је лимит од 70 година).

Ако се праве рачунице о изгубљеним годинама живота радног потенцијала, тада се у обзир узимају године од 15 до 65.

Овакав начин рачунања је једноставнији премда би коректније било узети у обзир очекивано трајање живота јер је и различито очекивано трајање живота (при рођењу) умрлих лица.

Овај индикатор варира с обзиром на пол, старост, социоекономски статус, узрок смрти и географско подручје.

Будући да индикатор о потенцијално изгубљеним годинама живота улази у категорију социјалних индикатора, има велику улогу при помоћи планерима здравствене заштите у дефинисању приоритета у превенцији преране смртности. Тај индикатор служи, између осталог, и за упоређивање података о морталитету разних географских подручја током истог периода, али и смртности током низа година унутар истих група, нпр. занимања и сл. И етиолошке студије (наука о узроку болести) у својим анализама користе овај индикатор.

Ово је разлог да се, иако се индикатори рачунају за укупно умрле, углавном израђују с обзиром на појединачне узроке смрти или групе узрока, посебно за мушку и посебно за женску популацију.

Калкулација за PYLL укључује сабирање фреквенција смртних случајева одређених старосних група множећи их (те фреквенције) с преосталим годинама живота до изабране границе старости (гранична вриједност).

$$PYLL = \sum_{i=1}^n a_i x d_i$$

или

$$PYLL = \sum_{i=1}^n d_i x (L - i)$$

$$a_i = L - i$$

i – године живота (старост)

a_i – преостале године живота између старости „ i “ и „ $i+1$ “ од тренутка смрти до претпостављених година живота - изабране граничне године

L – потенцијални лимит живота - изабрана гранична година старости

n – гранична година старости: 75 или 70 или 65 година или очекивано трајање живота или неки други избор

d_i – број умрлих између старости „ i “ и „ $i+1$ “ уз претпоставку једнаке дистрибуције умрлих унутар исте групе старости

При употреби индикатора о потенцијално изгубљеним годинама живота за различита географска подручја уобичајено је кориштење стопа на 1000 (често на

100.000, посебно у случају малих фреквенција) становника посматране старосне групе.

$$S_{PYLL} = \frac{\sum_{i=1}^n aixdi}{\sum P(1-n)} \times 1000 (ili * 100000)$$

$S_{PYLL(st)}$ – стопа индикатора о потенцијално изгубљеним годинама живота
(посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

$P(1-n)$ – број становника старих од једне до „n“ година - навршених „n-1“ година (посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

Ако се желе упоређивати индикатори о потенцијално изгубљеним годинама живота за различита географска подручја, ради елиминације утјецаја различитих старосних структура умрлих, користе се тзв. стандардизоване стопе.

$$S_{PYLL(st)} = \frac{\sum_{i=1}^n aixdixci}{\sum P(1-n)} \times 1000 (ili * 100000)$$

$S_{PYLL(st)}$ – стандардизована стопа индикатора о потенцијално изгубљеним годинама живота (посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

c_i – фактор корекције

$$c_i = \frac{\frac{P_{ir}}{\sum P_{r(1-n)}}}{\frac{P_i}{\sum P_{(1-n)}}}$$

или

$$c_i = \frac{P_{ir} \times \sum P_{(1-n)}}{P_i \times \sum P_{r(1-n)}}$$

P_i – број становника посматране популације старих „i“ година

(посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

P_{ir} – број референтних становника старих „ i “ година
(посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

P_r – број референтних становника старих од једне до „ n “ година – навршених „ $n-1$ “ година (посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

P – број становника посматране популације старих од једне до „ n “ година – навршених „ $n-1$ “ година (посебно за мушку, а посебно за женску умрлу популацију)

Због поређења података о броју мртворођених у Босни и Херцеговини (предмет посматрања статистике рођених) с другим земљама Европе, треба напоменути да се у неким земљама у мртворођене укључују и она одојчад која при рођењу показују знакове живота, али која умру у прва 24 часа живота (умрла одојчад – предмет посматрања статистике умрлих).

ПРИЛОГ 1

СПИСАК ТАБЕЛА ЗА НИВО БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

У свим табелама које се дају у публикацијама старост се изражава у навршеним годинама. То је изведено обиљежје које се изводи након контроле основног скупа.

Старост умрлог лица изражава се у навршеним годинама живота, а израчунава се на основу података о датуму рођења особе и датуму смрти.

Приликом табелирања података треба водити рачуна о томе да ли је лице било одсутно из пребивалишта дуже од годину дана и да ли је у иностранству. Ако јесте, сва ова умирања треба исказати у табели као посебну категорију. Ово је битно због израде процјена становника.

а) Укупно умрли

1. Умрли према лијечењу, мјесту смрти и ко је установио смрт

Ко је утврдио смрт:

- мртвозорник – љекар специјалиста (мртвозорник с медицинском документацијом)
- мртвозорник – други здравствени радник (мртвозорник без медицинске документације)
- обдуцент
- љекар специјалиста (ординирајући љекар)
- узрок смрти неутврђен

2. Умрли по старости, години рођења и полу

Старост: појединачне године старости 0, 1 ...120

3. Умрли према полу, старости и националној припадности

Старост: 0, 1-4, 5-9 итд. до 85 и више (петогодишње групе старости)

Национална припадност: према класификацији за националну припадност

6. Умрли према групама узрока смрти, старости и полу

Старост: 0, 1-4, 5-9 итд. до 85 и више (петогодишње групе старости)

Групе узрока смрти: поглавље I-XIX

- (10. ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти)
6. Умрли према групама узрока смрти, школској спреми и spolu

Групе узрока смрти: поглавље I-XIX
(10. ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти)

Школска спрема: ниво највише завршене школе

Без школе
Непотпуна основна школа
Основна школа
Средња школа
Виша школа
Висока школа
Магистериј
Докторат
Непознато

b) Умрла одојчад

7. Умрла одојчад по старости и полу

Старост умрле одојчади:

до 24 часа
1 дан
2 дана
3 дана
4 дана
5 дана
6 дана
7-13 дана
14-20 дана
21-27 дана
28 и 29 дана
1 мјесец
2 мјесеца
3 мјесеца
4 мјесеца
5 мјесеци
6 мјесеци
7 мјесеци
8 мјесеци
9 мјесеци
10 мјесеци
11 мјесеци

8. Умрла одојчад по старости, полу и узроку смрти

Старост умрле одојчади:

- 0-24 часа
- 1-6 дана
- 7-29 дана
- 1-3 мјесеца
- 4-7 мјесеци
- 8-11 мјесеци

Групе узрока смрти: поглавље I-XIX, а унутар њих детаљна класификација А00-Т98 (10. ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти, 10. ревизија)

9. Умрла одојчад по старости, полу и старости мајке

Старост умрле одојчади:

- 0-24 часа
- 1 дан
- 2 дана
- 3 дана
- 4 дана
- 5 дана
- 6 дана
- 7-13 дана
- 14-20 дана
- 21-27 дана
- 28 и 29 дана
- 1 мјесец
- 2 мјесеца
- 3 мјесеца
- 4 мјесеца
- 5 мјесеци
- 6 мјесеци
- 7 мјесеци
- 8 мјесеци
- 9 мјесеци
- 10 мјесеци
- 11 мјесеци

Старост мајке: до 15, 15-19, итд., до 50 и више (петогодишње старосне групе)

10. Умрла одојчад према брачном стању мајке и броју дјете коју је родила мајка умрлог дјетета

Дијете је рођено:
у браку
ван брака

непознато
Број дјеце коју је родила мајка умрлог дјетета
1
2
3
4
5 и више
непознато

ц) Насилне смрти

11. Насилне смрти према врсти, полу и старости

Врста насилне смрти:
Несрећни случај
Самоубиство
Убиство

Старост: одојче, 1-4, 5-9, итд., до 85 и више (петогодишње старосне групе)

12. Несрећни случајеви према вањском узроку смрти, полу и старости

Спољни узрок смрти: детаљна класификација од В01 до Y98
(10. ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти)

Старост: 0-4, 5-14, итд., до 65 и више (десетогодишње старосне групе)

13. Самоубиства према спољном узроку смрти, полу и старости

Спољни узрок смрти: детаљна класификација од Х60 до Х84
(Међународна класификација болести, повреда и узрока смрти, 10. ревизија)

Старост: 0-4, 5-14, итд., до 65 и више (десетогодишње старосне групе)

14. Убиства према спољном узроку смрти, полу и старости

Спољни узрок смрти: детаљна класификација од Х85 до Y09
(10. ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти)

Старост: 0-4, 5-14, итд., до 65 и више (десетогодишње старосне групе)

6. ЛИТЕРАТУРА

1. Устав Босне и Херцеговине, 1995. (Анекс 4. Дејтонског мировног споразума)
2. Уредбе са законском снагом о матичним књигама („Службени лист СРБиХ“, број 20/92)
3. Закон о матичним књигама Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 18/1999)
4. Упутство о вођењу матичних књига („Службени лист СРБиХ“, број 21/93)
5. Упутство о вођењу матичних књига („Службени гласник Републике Српске“, број 21/99)
6. Правилник о обрасцима и начину вођења евиденције о јединственим матичним бројевима грађана и о уписивању матичног броја у матичне књиге („Службени лист СРБиХ“, бр. 27/80 и 8/88)
7. Породични закон Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 35/05 и 41/05)
8. Породични закон Републике Српске („Службени гласник РС“, број 54/02)
9. Закон о заштити права припадника националних мањина („Службени гласник БиХ“, број 12/03)
10. Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у БиХ („Службени гласник БиХ“, број 5/04)
11. Закон о држављанству („Службени гласник БиХ“, број 13/99)
12. Закон о измјенама и допунама Закона о држављанству БиХ („Службени гласник БиХ“, број 41/02,6/03,14/03 и 82/05)
13. Закон о пребивалишту и боравишту држављана БиХ („Службени гласник БиХ“, број 32/01)
14. Закон о кретању и боравку странаца и азилу („Службени гласник БиХ“, број 29/03)
15. Закон о статистици Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 26/04)
16. Закон о статистици у Федерацији Босне и Херцеговине („Службене новине Федерације БиХ“, број 63/03)
17. Закон о статистици Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 85/03)
18. Закон о здравственој заштити Федерације БиХ („Службене новине ФБиХ“, број 29/97)
19. Закон о здравственој заштити Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 18/99)
20. Правилник о начину утврђивања узрока смрти („Службени лист СРБиХ“, број 1/82),
21. Правилник о начину прегледа умрлих и начину утврђивања времена и узрока смрти („Службене новине Федерације БиХ“, број 15/00)
22. Десета ревизија Међународне класификације болести, повреда и узрока смрти, Завод за здравствену заштиту БиХ, Сарајево, 1998. (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, Tenth Revision, Volume 1. World Health Organization, Geneve, 1992*)
23. Alice Wertheimer-Балетић: *Демографија (становништво и економски развој)*, Информатор, Загреб, 1982.
24. Alice Wertheimer-Балетић: *Становништво и развој*, МАТЕ, Загреб, 1999.

25. Handbook of Vital Statistics System and Methods, Studies and Methods, Series FNo. 35, Volume I., United Nations, New York, 1991.
26. Principles and Recommendations for a Vital Statistics System, Revision 2, United Nations, New York, 2001)
27. J.M. Romeder and J.R. McWhinnie „Potential Years of Life Lost between Aged 1 and 70: An Indicator of Premature Mortality for Health Planning“, izvor: International Journal of Epidemiology 6 (2); 143-151, 1977, Oxford University Press, 1977.
28. SISA, Simple Interactive Analysis, <http://home.clara.net/sisa/spreadsh/lifexp.htm>
29. Years of Potential Life Lost from Heart Disease, http://www.musc.edu/bmt737/Spr_1999/pj/yppl.html

